

UiO : **Det juridiske fakultet**

Straffutmåling ved grov økonomisk kriminalitet

Kandidatnummer: 551

Leveringsfrist: 25.11.2014

Antall ord: 17940

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING.....	1
1.1	Problemstillingen	1
1.2	Begrepsbruk og avgrensninger.....	1
1.3	Rettskilder	2
2	OM STRAFFEBUDENE.....	2
2.1	Bedrageri.....	2
2.1.1	Om bestemmelsen.....	2
2.1.2	Strafferammen	3
2.2	Underslag	4
2.2.1	Innledning	4
2.2.2	§ 255 første alternativ	4
2.2.3	§ 255 annet alternativ	5
2.2.4	Strafferammen	5
2.3	Økonomisk utroskap	5
2.4	Korrupsjon	6
2.4.1	Innledning	6
2.4.2	Skillet mellom korrupsjon og utroskap	7
2.4.3	Passiv korrupsjon.....	8
2.4.4	Aktiv korrupsjon.....	8
2.4.5	Grov korrupsjon.....	9
2.4.6	Påvirkningshandel	9
2.5	Straffeloven 2005	9
2.5.1	Bedrageri	9
2.5.2	Økonomisk utroskap.....	10
2.5.3	Underslag.....	10
3	GENERELLE HENSYN VED STRAFFUTMÅLING.....	10
3.1	Innledning	10
3.2	Allmennpreventive hensyn	11
3.2.1	Avskrekkelse	11
3.2.2	Moralstyrkelse	12
3.2.3	Vanedannelse.....	12
3.3	Individualpreventivt hensyn.....	13
3.3.1	Forbedrende virkning	13
3.3.2	Avskrekkende virkning.....	13

3.3.3	Uskadeliggjørende virkning	13
3.3.4	Har frihetsstraff ønsket effekt?	14
3.4	Forholdsmessighetshensyn	14
3.5	Likhetshensyn	15
3.6	Residivisthensyn	16
4	SÆRPREG VED STRAFFUTMÅLING AV GROV ØKONOMISK KRIMINALITET	18
4.1	Innledning	18
4.2	Beløpets størrelse	18
4.2.1	Innledning	18
4.2.2	Beløp < 1 million	19
4.2.3	Beløp mellom 1 million og 10 millioner	20
4.2.4	Beløp > 10 millioner	21
4.3	Subjektive momenter	22
4.3.1	Tidligere straffehistorikk	22
4.3.2	Yrkesforhold og tillitsbrudd	23
4.3.3	Alder	25
4.3.4	Sosiale og personlige konsekvenser for domfelte	26
4.4	Saksbehandlingstiden	27
4.4.1	Innledning	27
4.4.2	Krenkelse av EMK art. 6 nr. 1	28
4.4.3	Lang liggetid	29
4.4.4	Tiden fra lovbruddet ble begått	30
4.4.5	Tidkrevende etterforskning	30
4.4.6	Vurdering	31
4.5	Etterfølgende atferd	31
4.5.1	Straffeloven § 59 første ledd	31
4.5.2	Gjerningspersonen forebygger eller gjenoppretter skaden	32
4.5.3	Straffeloven § 59 annet ledd	33
4.5.4	Andre tilståelser	34
4.6	Inndragning	35
4.7	Rettighetstap	36
4.7.1	Innledning	36
4.7.2	Tap av rett til næringsvirksomhet	37
4.7.3	Tap av rett til yrkesutøvelse	37
4.7.4	Rettighetstaps innvirkning på fengselsstraffen	38
4.7.5	Vurdering	38
4.8	Organisert kriminalitet	39

4.8.1	Om straffeloven § 60 a	39
4.8.2	Om selve straffutmålingen.....	40
5	OPPSUMMERING	41
5.1	Straffutmåling av korrupsjon	41
5.2	Straffutmåling av bedrageri, underslag og utroskap	42
5.3	Straffutmålingen relatert til prevensjonshensyn	44
6	KONKLUSJON.....	46
7	LITTERATURLISTE	48

1 INNLEDNING

1.1 Problemstilling og plan videre

Tema for oppgaven er straffutmåling ved grov økonomisk kriminalitet. Økonomisk kriminalitet er blitt et økende problem de siste tiårene. Blant annet har den digitale tidsalder på mange måter gjort det enklere å begå grove økonomiske lovbrudd. Man kan i dag tilegne seg millionbeløp bare med noen tastetrykk, og samfunnet er mer tillitsbasert nå enn noen gang.

Hovedproblemstillingen er hvordan domstolene utmåler straff i slike saker. Jeg skal først og fremst fokusere på høyesterettsdommer, og se på hva slags føringer Høyesterett har gitt for straffutmåling på dette området. Jeg vil også se på de grunnleggende hensyn bak straff, noe som kan hjelpe en å forstå hvorfor vi straffer, og hvorfor straffen varierer så mye fra sak til sak.

Jeg vil starte med å gi en kort fremstilling av straffebudene jeg har valgt å fokusere på, i punkt 2. I punkt 3 vil jeg se på de generelle hensyn vi har som innvirker på straffutmålingen.

Når det gjelder selve straffutmålingen, skal jeg i punkt 4 gå gjennom de forskjellige momentene domstolene ser ut til å legge vekt på ved straffutmålingen. Noen av momentene er skjerpene, mens andre er formildende. I punkt 5 vil jeg oppsummere det som har kommet frem, og forsøke å konkludere i punkt 6.

1.2 Begrepsbruk og avgrensninger

Økonomisk kriminalitet er et vidt tema. For å holde oppgaven innenfor de fastsatte rammer, og ha plass nok til å gå i dybden av stoffet, er det nødvendig med en del avgrensninger. Når det gjelder konkrete lovbrudd, har jeg valgt å fokusere på bedrageri, underslag, økonomisk utroskap og korrupsjon. Disse har mange likheter, men skiller seg også fra hverandre på flere områder, og vil derfor gi en passende dekning av økonomisk kriminalitet. Noen underarter av disse, som forsikringsbedrageri og trygdebedrageri faller utenfor, delvis fordi straffutmålingen i slike saker blir noe skjematisk fordi det er så mange av dem, og de gjelder forholdsvis små beløp.

Jeg har valgt å bruke uttrykket «økonomisk kriminalitet» i oppgaven, da det har blitt mer populært de siste årene, det er pedagogisk og inkluderer de mer tradisjonelle begrepene «vinningsforbrytelser» og «formuesforbrytelser». Økokrim definerer økonomisk kriminalitet slik: «Økonomisk kriminalitet er profittmotiverte, lovstridige handlinger som ofte begås

innenfor eller med utspring i en økonomisk virksomhet som i seg selv er - eller gir seg ut for å være - lovlig.»¹

Når jeg videre betegner økonomisk kriminalitet som «grov», betyr det i hovedsak at lovbruddene er grove nok til å subsumeres under bestemmelser som straffeloven definerer som grove, for eksempel grovt bedrageri i straffeloven § 271.

Straffutmåling er i utgangspunktet et stort emne, med en rekke særbestemmelser i straffeloven som kan få innvirkning. Det har av plasshensyn vært nødvendig å ekskludere en del, blant annet foretaksstraff og konkurrans som i seg selv er store emner.

1.3 Rettskilder

Den primære rettskilden når man skal se på straffutmåling, er rettspraksis. Størst rettskildemessig verdi har praksis fra Høyesterett, slik at oppgaven for det meste vil se på høyesterettspraksis. Juridisk litteratur skriver forholdsvis lite inngående om straffutmåling, og spesielt ikke konkret for økonomisk kriminalitet. Juridisk litteratur har derfor mest blitt brukt i punkt 3, om de generelle hensyn ved straffutmåling. Jeg trekker også frem Gyldendal Rettsdata Lovkommentar til straffeloven, som først og fremst er en god kilde til relevant rettspraksis. Forarbeidene er også svært omstendige, særlig i forbindelse med vedtakelsen av de nye korrupsjonsbestemmelsene, samt straffeloven 2005.

Av lovgivning bruker jeg i hovedsak Almindelig borgerlig straffelov av 22. mai 1902 (straffeloven), samt Straffeloven 2005 (lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff, ikke trådt i kraft).

2 Om straffebudene

2.1 Bedrageri

2.1.1 Om bestemmelsen

Bedrageri er en formuesforbrytelse hvor man prøver å skaffe enten seg selv eller noen andre en uberettiget vinning, ved å forlede noen til å foreta en handling hvor de påføres et tap eller fare for tap. Bedrageri er gjort straffbart etter straffeloven §§ 270 og 271, med henholdsvis alminnelig og grovt bedrageri. I tillegg har vi § 271 a om grovt uaktsomt bedrageri, og § 272 om forsikringsbedrageri. De to sistnevnte faller utenfor oppgaven og vil ikke bli nærmere omtalt.

¹ Økokrim.

I § 270 ligger det i første setning et vilkår om forsett samt vinnings hensikt. Forsettet knytter seg direkte til vilkårene i 1. ledd nr. 1, ved at handlingen må «fremkalle, styrke eller utnytte en villfarelse», og at man videre «rettsstridig forleder noen til en handling som volder tap eller fare for tap for ham eller den han handler for».

Mange av de groveste bedrageriene i Norge har gått ut på at gjerningspersonen har presentert forfalskede regnskaper, for eksempel til en bank, og dermed villedet banken til å gi et større lån enn de ellers ville gjort. Et kjent eksempel på dette er Finance Credit-saken, hvor to personer villedet flere finansieringsinstitusjoner til å utbetale ca. 1,5 milliarder kroner. Et annet eksempel er Rt 2005 s. 1195, hvor ansatte i et dampskipselskap manipulerte regnskapet for å få utbetalt et høyere offentlig tilskudd enn de hadde krav på. Begge disse sakene vil bli nærmere omtalt senere i oppgaven.

Skyldkravet ved bedrageri er forsett (straffeloven § 40) og vinnings hensikt. Kravet om vinnings hensikt forutsetter at handlingen tar sikte på en formuesoverføring fra en berettiget til en uberettiget, slik at det må foreligge et formuestap.² Gjenstanden må ha en bruksverdi eller omsetningsverdi. Kravet er ikke oppfylt om man tilegner seg en verdi man har krav på, eller tror man har krav på, men er i god tro

2.1.2 Strafferammen

Strafferammen for bedrageri etter § 270 er bøter eller fengsel i inntil 3 år (endres til 2 år i straffeloven 2005). Grovt bedrageri straffes etter § 271, og har en høyere strafferamme, fengsel i inntil 6 år. Bestemmelsens annet ledd angir hva det skal legges vekt på når man avgjør om et bedrageri er grovt eller ikke. Et sentralt moment ved vurderingen, er hvor stor økonomisk skade lovbruddet har gjort. Rettspraksis er i dag klar på at beløpet må være ca. 100 000 kroner for å være «betydelig», se blant annet Rt. 2006 s. 853. Etter straffeloven § 42 fjerde ledd skal man se bort fra en eventuell villfarelse om størrelsen på den økonomiske skaden.

Andre momenter i vurderingen, er om handlingen innehar elementer av tillitsbrudd. Dette kan være at man innehar en spesiell yrkesstilling, eller utgir seg for å ha en slik stilling, for eksempel politi.

Videre kan det vektlegges om det er ført uriktige regnskaper, noe som ikke må forveksles med dokumentfalsk som er straffbart etter straffeloven § 183. Man kan derimot bli tiltalt både for bedrageri og dokumentfalsk i konkurrans.

² Matningsdal. Rettsdata. Straffeloven note 2114.

2.2 Underslag

2.2.1 Innledning

Underslag er dekket av straffeloven § 255 og grovt underslag i § 256. Underslag har to straffalternativer. Det første går ut på å enten avhende, pantsette, forbruke eller tilegne seg en løsøre gjenstand som man besitter, men som helt eller delvis eies av noen andre. Det andre alternativet er å rettsstridig forføye over penger man har innfordret for noen andre eller som på andre måter er betrodd en.

Som ved bedrageri, er skyldkravet ved underslag forsett og vinnings hensikt. Etter første alternativ må forsettet inkludere både tilegnelsen, eierforholdet og besittelsesforholdet. Etter annet alternativ må forsettet inkludere den ulovlige forføyning og at pengene er betrodd gjerningsmannen.³

2.2.2 § 255 første alternativ

Første alternativ gjelder alle løsøre gjenstander. I tillegg må løsøre gjenstanden tilhøre, helt eller delvis, «en annen». Også aksjeselskaper kan være «en annen», selv om man er eiere. I Rt. 2003 s. 1112 slås det fast at et aksjeselskap har karakter av et selvstendig rettssubjekt, og at en næringsdrivende ikke kan råde over selskapets verdier fritt, men må forholde seg til aksjeselskapslovgivningen. Underslag fra et aksjeselskap man eier fullt ut selv, kan for eksempel ramme eventuelle kreditorer hardt.

Første alternativ er ment å dekke alle former for tilegnelse av gjenstanden, og nevner avhendelse, pantsettelse og forbruk som eksempler på tilegnelsen.⁴ Ofte har man fått gjenstanden som en del av et tillitsforhold, eller det kan være snakk om en feil eller forveksling. Grensen for når man tilegner seg gjenstanden kan være uklar. Når man har en gjenstand i sin besittelse, er det ofte meningen at man skal bruke gjenstanden selv.

Skal lovbruddet anses som underslag, må man være i besittelse av gjenstanden. En veldig midlertidig tilegnelse kan krysse grensen fra å være besittelse til å kun være en ihendehavelse. Får man låne mobiltelefon av en tilfeldig person på gata, og så stikker av med den, kan man ikke sies å ha vært i besittelse av telefonen. Forholdet vil da i stedet anses som tyveri etter straffeloven § 257. I Rt 1971 s. 801 måtte Høyesterett ta stilling til om et lovbrudd skulle subsumeres som tyveri eller underslag. Tiltalte hadde tyvlånt en bil, og i bilen lå et fotoapparat som han pantsatte. Påtalemyndigheten fikk medhold i at forholdet skulle dømmes som tyveri.

³ Andenæs (2008) s. 346

⁴ Ibid. s. 342

Retten sier grensen mellom tyveri og underslag må trekkes «etter en samlet vurdering av de foreliggende omstendigheter. Underslagets karakter av tillitsbrudd mangler her, det er mest naturlig å se domfeltes handlingssett som en besittelsesforrykkelse i vinningsøyemed, som er tyveriets vesentlige trekk».⁵

2.2.3 § 255 annet alternativ

Annet alternativ kommer til anvendelse hvis gjerningsmannen «rettsstridig forføyer over penger han har innfordret for en annen eller som på annen måte er betrodd ham.»

Et eksempel på innfordringsalternativet er at man leverer bilen sin til en bilselger som påtar seg å selge den. Salget av bilen er ikke en rettsstridig forføyning, slik at tiltale etter tidligere nevnte første alternativ er utelukket. Men hvis bilselgeren «rettsstridig forføyer» over pengene fra bilsalget, kan han da tiltales etter annet alternativ. I Rt 1992 s. 1079 ble domfelte dømt for grovt underslag ved at han auksjonerte bort 19 biler på oppdrag for bileierne, og at han innkasserte salgsbeløpene uten å gi de videre til bileierne. Det var ikke unnskyldelig at årsaken til underslagene var dårlig økonomi i firmaet.

Den andre muligheten etter annet alternativ, er hvor penger er «betrodd» besitteren. For eksempel gir man penger til noen for at vedkommende skal kjøpe en bil på vegne av en selv. Hvis denne personen da i stedet bruker pengene på seg selv, vil dette være som underslag å regne etter annet alternativ.

2.2.4 Strafferammen

Strafferammen for underslag etter § 255 er bøter eller fengsel i inntil 3 år. Strafferammen er i straffeloven 2005 endret til inntil 2 år. Ved grovt underslag er strafferammen fengsel i inntil 6 år. Om skillet mellom simpelt og grovt underslag viser jeg til punkt 2.1.2, da vurderingen i det vesentlige er lik som ved bedrageri.

2.3 Økonomisk utroskap

Utroskap straffes etter straffeloven § 275, og grovt utroskap etter § 276. Utroskap kan begås av den som «styrer eller har tilsyn med» «en annens interesser». Dette betyr at gjerningspersonen må ha en eller annen form for stilling i forhold til fornærmede, selv om det ikke trenger å være en lederstilling.

Et typisk eksempel er Rt 1992 s. 1463, hvor en vokter stjal fra bedrifter han skulle ha tilsyn med. Han ble dømt for tyveri overfor bedriftene, og for utroskap overfor sin arbeidsgiver. Det

⁵ Rt 1971 s. 801 avsnitt 5

er altså ikke et krav om at oppdragsgiver har lidd et økonomisk tap som følge av gjerningsmannens utroskap. Det må likevel kreves at gjerningsmannen i det minste har handlet mot sin oppdragsgivers interesser.

Utroskapshandlingen kan være enten passiv eller aktiv. Første alternativ i § 275 første ledd er «*forsømmer en annens anliggender som han styrer eller har tilsyn med*», og rammer derfor unnlater. Annet alternativ, «*handler mot den annens tarv*» sikter til aktive handlinger. Det er ikke et krav at utroskapshandlingen rammes av noen andre lovbestemmelser, jf. Rt 1999 s. 36 (s. 41).

Skyldkravet ved utroskap skiller seg litt fra underslag og bedrageri. Det kreves forsett (§ 40), og så *enten* vinnings hensikt *eller* skadehensikt. Gjerningsmannens hensikt kan være vanskeligst å vurdere ved passive handlinger (første alternativ), da passivitet også kan være utslag av for eksempel kunnskapsmangel eller latskap.

Et eksempel på en aktiv utroskapshandling er Rt 2012 s. 517. Domfelte var daglig leder, styreleder og største aksjonær i et selskap som skulle selge et skip. I forbindelse med salget hadde han fått deler av pengene overført til seg selv, ikke til selskapet sitt, i hensikt å skjule pengebeløpet for selskapet og de to øvrige aksjonærene. Høyesteretts ankeutvalg kom til at handlingen var gjort med uberettiget vinnings hensikt, og anken ble nektet fremmet.

Strafferammen for utroskap er fengsel i inntil 3 år. Bøter kan også anvendes, enten sammen med en fengselsstraff, eller alene ved «*særdeles formildende omstendigheter*», jf. § 275 annet ledd. Grov utroskap straffes med fengsel i opptil 6 år. Igjen viser jeg til punkt 2.1.2 for skillet mellom grov og simpelt utroskap.

2.4 Korrupsjon

2.4.1 Innledning

Korrupsjon er i lovforarbeidene til de nye korrupsjonsbestemmelsene definert som smøring og bestikkelser i offentlig eller privat virksomhet hvor motivet som regel er å oppnå særlige fordeler, som fører til at det skjer brudd på rettslige krav eller etiske normer.⁶

Korrupsjon er straffbart etter tre forskjellige bestemmelser, som alle ble vedtatt ved lov av 4. juli 2003 nr. 79; passiv og aktiv korrupsjon etter hhv. straffeloven § 276 a bokstav a og b, grov

⁶ NOU 2002: 22 kap. 5.1

korrupsjon etter § 276 b, og påvirkningshandel etter § 276 c. Før disse bestemmelsene, hadde vi kun korrupsjonsbestemmelser for offentlig sektor, se for eksempel den nå opphevede § 112.

For vanlig korrupsjon og påvirkningshandel er strafferammen bøter eller fengsel i inntil 3 år, mens grov korrupsjon straffes med fengsel i inntil 10 år. Grunnen til at strafferammen for grov korrupsjon er høyere enn for eksempel grovt bedrageri eller grovt underslag, er i følge forarbeidene at *«korrupsjon etter omstendighetene vil være mer straffverdig og kunne utgjøre et langt større samfunnsproblem enn underslag eller tyveri.»*⁷

2.4.2 Skillet mellom korrupsjon og utroskap

Før vi fikk egne bestemmelser om korrupsjon i 2003, ble utroskapsbestemmelsene ofte brukt ved korrupsjonssaker i privat sektor. Den som lot seg bestikke, ville normalt også ha begått et pliktbrudd overfor for eksempel sin arbeidsgiver, og dette pliktbruddet kunne ofte straffes som utroskap. Den aktive bestikker kunne straffes for medvirkning til utroskap. Det var imidlertid noen tilfeller som ikke kom inn under utroskap, for eksempel hvis mottakeren av bestikkelsen ikke oppfattet handlingen som et pliktbrudd overfor arbeidsgiver.⁸ I tillegg stiller § 275 krav til at gjerningsmannen har et minimum av selvstendighet overfor sin arbeidsgiver, og at disposisjonen er tapsbringende.

I Rt 1996 s. 1111 ble en mann dømt for grov økonomisk utroskap i form av korrupsjon. Han hadde mottatt bestikkelser for å videreformidle bedriftsinterne opplysninger. I dag ville han nok blitt dømt for (passiv) grov korrupsjon etter § 276 b.

Utroskap er i dag et lite brukt straffebed. I følge statistikk fra ssb.no⁹, var det i 2013 etterforsket 168 saker om utroskap. Til sammenligning var det 1242 saker om underslag og 10288 saker om bedrageri. De fleste formuesforbrytelser ser ut til å falle inn under en av de andre bestemmelsene, som korrupsjon eller underslag. I slike tilfeller skal det etter § 275 tredje ledd ikke benyttes idealkonkurrens.¹⁰ Derimot er det vanlig at realkonkurrens benyttes, særlig med korrupsjon og utroskap. Et eksempel på dette er Rt 2012 s. 243. Den ene tiltalte i saken hadde tatt imot bestikkelser fra de to andre tiltalte for å godkjenne overfakturering. Utroskapsdelen gikk da på selve godkjenningen av falske fakturaer, mens korrupsjonsdelen var bestikkelsene. De som ga bestikkelsene ble straffet for aktiv korrupsjon og medvirkning til utroskap.

⁷ NOU 2002: 22 kap. 5.3.4

⁸ Ibid. kap. 2 (3).

⁹ Ssb.no «Etterforskede lovbrudd, 2013» tabell 2.

¹⁰ Rt 2012 s. 243 avsnitt 34.

2.4.3 Passiv korrupsjon

Passiv korrupsjon er tilfeller der gjerningsmannen er den som mottar fordeler eller bestikkelser. Korrupsjonen må skje i ly av gjerningsmannens stilling verv eller oppdrag. Disse posisjonene er ment å favne vidt, og gjelder både offentlige og private. Også helt midlertidige oppdrag inkluderes, for eksempel at man som takstmann mottar en bestikkelse for å gi en kunstig høy takst på en eiendom.

Det er riktignok et krav at den utilbørlige fordel eller ytelse er mottatt «i anledning» av gjerningsmannens posisjon, men denne tilknytningen kan man ikke stille store krav til. Korrupsjonsbegrepet er ment å favne vidt, og det er ikke et vilkår for straff at bestikkelsen kan knyttes til en bestemt handling eller unnlatelse.¹¹

Hva som regnes som en «fordel» er også ment å favne vidt. Forarbeidene nevner både de åpenbare fordelene som penger, gjenstander og tjenester, men uttaler også: «*Alt den passive bestikker ser seg tjent med eller kan dra nytte av, er å anse som en fordel i lovens forstand.*»¹²

2.4.4 Aktiv korrupsjon

Aktiv korrupsjon er tilfeller der gjerningsmannen er den som yter fordelene, og er lovfestet i straffeloven § 276 a bokstav b.

Ordet «gir» i bokstav b er motstykket til ordet «mottar» i bokstav a, og etter ordlyden er da den aktive korrupsjon fullbyrdet når motparten faktisk har mottatt fordelene.

Den aktive korrupsjon kan også fullbyrdes ved at man «tilbyr». At det kan være tilstrekkelig å bare «tilby», medfører at man ikke trenger å gjennomføre for eksempel en bestikkelse, ved å gi motparten penger.

§ 276 a bokstav b har ikke et direkte krav om at gjerningsmannen får eller forventer å få en motytelse. I tilfeller der man gir en utilbørlig fordel, uten en forventning om motytelse, kalles det gjerne «smøring». Det har lenge vært uavklart om smøring faller inn under denne bestemmelsen. Spørsmålet må anses å være løst etter Rt 2009 s. 130. Høyesterett konkluderer her med at det er sterk støtte fra lovforarbeidene for at smøring omfattes av bestemmelsen. De mener likevel at bestemmelsen må brukes med forsiktighet ved mistanker om smøring, ettersom domfellelse for korrupsjon er såpass alvorlig: «*Det kan etter mitt syn bare være i svært spesielle*

¹¹ Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) punkt 12.1

¹² Ibid.

tilfelle at det er grunn til å dømme etter korrupsjonsbestemmelsen dersom en må se helt bort fra at det foreligger et påvirkningsmoment.»¹³

2.4.5 Grov korrupsjon

Grov korrupsjon har en egen bestemmelse i straffeloven § 276 b. Som nevnt er strafferammen noe høyere enn andre grove formuesforbrytelser, med fengsel i opptil 10 år.

Både aktiv og passiv korrupsjon kan etter omstendighetene bli ansett som grov. § 276 b annet ledd ramser opp en del momenter det skal legges vekt på.

Vurderingen av hva som utgjør en «*betydelig økonomisk fordel*» blir nokså lik vurderingen for de andre formuesforbrytelsene, og jeg kommer tilbake til dette i punkt 4.2. Videre er det et særlig viktig moment om korrupsjonshandlingen involverer offentlig tjenestemann eller andre man har en særlig tillit til i lys av vedkommendes stilling, verv eller oppdrag. Rt 2011 s. 477 kan illustrere dette, hvor en polititjenestemann ble dømt blant annet for grov korrupsjon. På grunn av den særlige tilliten politiet har, var brudd på denne tilliten i seg selv nok til å gjøre korrupsjonshandlingen grov, selv om beløpet ikke var så stort.

Oppramsingen er ikke uttømmende («blant annet»), og handlingen er heller ikke nødvendigvis grov selv om et eller flere av momentene foreligger.

2.4.6 Påvirkningshandel

Påvirkningshandel etter straffeloven § 276 c er utformet omtrent likt som korrupsjonsbestemmelsen § 276 a. Det er den passive påvirkningshandel i bokstav a, og den aktive i bokstav b. Forskjellen er at ved påvirkningshandel søker man å påvirke en annens utførelse av stilling, verv eller oppdrag, altså en tredjeperson.

2.5 Straffeloven 2005

Jeg tar også med noen kommende endringer, som skal tre i kraft i den nye straffeloven 2005. Denne fremstillingen er i hovedsak basert på Ot.prp. nr. 22 (2008-2009).

2.5.1 Bedrageri

En viktig endring er endringen av kravet til forsett. Mens det i dag er krav om vinnings hensikt, endres dette til vinnings forsett. Det vil da være nok at gjerningspersonens forsett inkluderer oppnåelse av en uberettiget vinning. Bedrageri vil følgelig ramme noen flere tilfeller enn i dag, typisk der gjerningspersonen trodde han hadde krav på en verdi. Rettsvillfarelse vil heller ikke

¹³ Rt 2009 s. 130 avsnitt 37.

kunne påberopes, men dette kan falle inn under straffeloven 2005 § 26 hvis villfarelsen er unnskyldelig.

Videre er strafferammen for simpelt bedrageri redusert til fengsel i 2 år. Dette vil nok ikke ha noen stor praktisk betydning, da bedragerier hvor fengsel i mer enn 2 år er aktuelt, stort sett vil falle inn under grovt bedrageri, og her er strafferammen 6 år. Forarbeidene til den nye straffeloven sier tydelig at det ikke er meningen at straffutmålingen skal bli mildere.¹⁴

En annen endring er om hvem som rammes av bedrageriet. I dagens § 270 må bedrageriet ramme den som blir bedratt, eller den han handler for. I straffeloven 2005 er det nok at handlingen rammer «noen», for eksempel en tredjeperson som helt tilfeldig rammes. Dette er forøvrig etter samme mal som dagens § 270 annet ledd har, altså databedrageri.

2.5.2 Økonomisk utroskap

Som for bedrageri, er skyldkravet endret fra vinnings hensikt til vinnings forsett. I tillegg er strafferammen for simpelt økonomisk utroskap endret til 2 års fengsel. Det er ellers noen små språklige endringer som ikke skal føre til noen store endringer i rettspraksis.

2.5.3 Underslag

Også her er skyldkravet endret til vinnings forsett, samt at strafferammen for simpelt underslag reduseres til 2 år. I tillegg tilføyes ordet «pengefording» i bokstav a.

3 Generelle hensyn ved straffutmåling

3.1 Innledning

Hvert lovbrudd har en strafferamme¹⁵, som er fastsatt av Stortinget. Strafferammen sier noe om både hva slags straffetyper som kan benyttes, som bøter eller fengsel, i tillegg til at de angir hvor lang en eventuell fengselsstraff kan være. Domstolenes oppgave er da å vurdere saken og gi en straff innenfor disse rammene.

Hensynene jeg skal se på nedenfor er av flere forfattere, blant annet Eskeland¹⁶, omtalt som «overordnede hensyn». Dette er generelle hensyn som i mindre grad knyttes opp mot omstendighetene i den enkelte sak, og i stedet har et større samfunnsmessig perspektiv.

¹⁴ Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) s. 464.

¹⁵ Bortsett fra drap og drapsforsøk mot Kongen som etter straffeloven § 100 straffes med 21 års fengsel.

¹⁶ Eskeland (2006) s. 425

Unntaket er punkt 3.6 om residivisthensynet, som jevnt over har liten utbredelse i norsk juridisk teori. I punkt 4 vil jeg se på hvordan disse hensynene brukes i praksis av domstolene.

3.2 Allmennpreventive hensyn

Allmennprevensjonen har som formål å unngå at allmennheten gjør noe uønsket. Dette målet forsøker man å oppnå ved å gjøre uønsket adferd straffbar, samt å håndheve den gjennom domstolene.

Straffetrusselen antas å ha tre allmennpreventive funksjoner; avskrekkelse, moralstyrkelse og vanedannelse. Denne tredelingen ble populærisert i Norge av Andenæs¹⁷ og er også lagt til grunn blant annet i lovforarbeider.¹⁸

3.2.1 Avskrekkelse

Med avskrekkelse menes at det ondet en straff medfører, skal være nok til å få borgerne til å avstå fra lovbruddet. Avskrekkelse som prevensjon fikk sitt gjennombrudd i Europa på 1950-årene, som en respons på økende kriminalitet. Man la skylden for dette på behandlingssideologien som hadde vokst frem, hvor forbrytere skulle behandles fremfor å straffes.¹⁹

Når man gjør en handling straffbar, gjør potensielle lovbrøyttere en vurdering, der straffens størrelse kombinert med sjansen for å bli tatt ses opp mot det man kan oppnå ved lovbruddet. Er den potensielle gevinsten verdt den potensielle straffen? Hvis svaret er nei, vil en rasjonell og tilregnelig person velge å avstå fra lovbruddet. Enkelte typer lovbrøyttere er nok mer inne på en slik kalkulert risiko før de begår lovbrudd, det er særlig antatt at dette er tilfellet ved økonomisk kriminalitet.²⁰

Det vil likevel være personer som handler i affekt, under påvirkning av rusmidler eller på ren impuls. Disse er det vanskelig å nå gjennom til med avskrekkelse.

Man ser at avskrekkelse har størst effekt på lovbrudd som er moralsk nøytrale, det vil si at folk flest ikke har noen moralsk eller sosial aversjon mot å begå lovbruddene. Det eneste som kan stoppe folk i å begå slike lovbrudd, er en straff man vil unngå. Eksempler på slike lovbrudd i dag kan være brudd på trafikkregler, brudd på opphavsrett (nedlasting av musikk, etc.), eller

¹⁷ Andenæs (2010) s. 84.

¹⁸ NOU 1983: 57 s. 50

¹⁹ Hauge (1996) s. 293

²⁰ NOU 2003:15 s. 49

brudd på tollreglene. I tillegg er det undersøkelser som viser at spesielt ungdom mener forsikringsbedrageri er greit.²¹

Korrupsjon er et eksempel på et lovbrudd som det kan være vanskelig å oppdage. Dette kan i seg selv være grunn for å øke straffenivået, slik at de som faktisk blir tatt, gir en større avskrekkende effekt for dem som skulle vurdere å ta eller gi bestikklser. Jeg viser her til Rt 2001 s. 227 som gjaldt grov korrupsjon. Høyesterett uttalte: «*Når oppdagelsesrisikoen er liten, tilsier allmennpreventive hensyn at de tilfellene som avdekkes, straffes strengt.*»²²

3.2.2 Moralstyrkelse

Videre er det et mål at trusselen om straff skal virke moralstyrkende. Tanken er at hvis noe gjøres straffbart, vil det gradvis skje en endring i folks syn på den straffbare handlingen.

Det er også slik at moralen kan styrkes på andre måter enn med straffetrusler. For eksempler har det de siste årene vært flere store kampanjer relatert til trafikksikkerhet, der blant annet bilbeltebruk og hastighet har vært i fokus.

For lovbrudd som er utpreget umoralsk, som drap, voldtekt og korrupsjon, er det først og fremst moralen som hindrer slike lovbrudd i å bli begått oftere, og trusselen om straff får mindre betydning. Andenæs²³ mener det er individenes innebygde moralfølelse og frykten for fordømmelse fra omgivelsene som hindrer kriminaliteten ved slike forbrytelser.

Avskrekkelse og moralstyrkelse blir på mange måter motstykker til hverandre, slik at hver av de er mer effektive på enkelte lovbrudd. Personer som ikke lar seg styre av moral vil ikke la seg påvirke av allmennprevensjonens moralstyrkende effekt, men de kan likevel la seg påvirke av avskrekkelse.

3.2.3 Vanedannelse

Den siste funksjonen til straffetrusselen er vanedannelse. I likhet med moralstyrkelse, vil også effekten av vanedannelse vise seg best over lang tid. Har man først fått en effekt av dette, at det har dannet seg en slags vanemessig lovlydighet, vil dette kunne ha større preventiv effekt enn både avskrekking og moraldanning, da effekten medfører at individet ikke trenger å gjøre et bevisst valg for å avstå fra lovbrudd, det avstår av ubevisst vane.²⁴

²¹ Aftenposten.no. 24-åring avslørt for bilbrann-bløff (2013)

²² Rt 2001 s. 227 avsnitt 22.

²³ Andenæs (1966) s. 1 (s. 11).

²⁴ NOU 1983: 57 s. 51.

3.3 Individualpreventivt hensyn

Mens allmennprevensjonen forsøker å påvirke personer i samfunnet til å overholde lovgivningen, kommer individualprevensjon til anvendelse når en person faktisk har begått et lovbrudd. Man vil da forsøke å påvirke personen på en slik måte at han velger å avstå fra lovbrudd i fremtiden. Det er vanligst å dele straffens virkninger i tre; at den er uskadeliggjørende, avskrekkende og forbedrende.

3.3.1 Forbedrende virkning

Hvis man ved hjelp av straff får gjerningsmannen til å ta inn over seg at lovbruddet er galt, sier man at straffen har en *forbedrende virkning*. Reaksjonen «overføring til behandling i konfliktråd» forsøker å fremkalle denne virkningen, ved at gjerningsmannen får møte ofrene ansikt til ansikt.²⁵ Videre følger det av straffegjennomføringsloven § 3 at soningsforholdene skal være slike at «domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger.»

3.3.2 Avskrekkende virkning

Straffens *avskrekkende virkning* kjenner vi igjen fra allmennprevensjonen. Straffen skal her avskrekke gjerningsmannen fra å begå fremtidige lovbrudd. Om straff, og da særlig frihetsstraff, faktisk har denne virkningen, er høyst usikkert. Nyere forskning tyder på at virkningen er dårlig, slik at det individualpreventive hensynet har mistet noe av sin opprinnelige tyngde. Eskeland²⁶ hevder det er problematisk å bruke dette hensynet som argument når man ikke vet hva effekten vil være av enten strengere eller mildere straff, og peker på at Høyesterett da heller ikke bruker individualprevensjon som argument for strengere straff, med ett unntak (Rt 1976 s. 1217). Som vi skal se, er ikke nødvendigvis dette riktig.

3.3.3 Uskadeliggjørende virkning

En naturlig virkning av frihetsstraff vil være at lovbrøyteren ikke kan begå nye lovbrudd (ute i samfunnet) mens han sitter fengslet. Man sier at frihetsstraffen har en *uskadeliggjørende funksjon*. Dette er i dag kanskje den viktigste funksjonen til individualprevensjonen, og har gitt konsekvenser blant annet i form av vedtakelsen av forvaring som en strafferettslig særreaksjon. Hjemmelen til å idømme forvaring er straffeloven § 39 c, og brukes i saker der man antar at det er stor fare for at lovbrøyteren kan komme til å gjenta forbrytelsen, eller regnes som en fare for samfunnet. Forvaring er ikke aktuelt ved formuesforbrytelsene i denne oppgaven, jf. § 39 c nr. 1.

²⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) side 79.

²⁶ Eskeland (2006) s. 425-426.

Den uskadeliggjørende virkningen er viktigst på gjengangsforbrytere (residivister). Jeg kommer tilbake til gjengangsforbrytere nedenfor i punkt 3.6. Jeg viser også til Rt 2014 s. 29 som gjaldt voldsutøvelse og flere brudd på vegtrafikkloven. Straffutmålingen var anket til Høyesterett, som i hovedsak sluttet seg til begrunnelsen fra lagmannsretten. Lagmannsretten mente straff i denne saken ikke kunne forventes å ha noen individualpreventiv effekt (og det siktes nok da til forbedrende og avskrekkende virkninger), slik at de begrunnet straffens lengde med at tiltalte fysisk må hindres i å sette seg i en bil og kjøre, i alle fall for en periode.²⁷

3.3.4 Har frihetsstraff ønsket effekt?

Det individualpreventive hensynet har gjennom årene vært veldig omdiskutert, da det har vært usikkert om et opphold i fengsel faktisk fører til at en lovbrøyer blir «rehabilitert», eller om det vil øke sjansene for nye lovbrudd (at fengselet er en «forbryterskole»). Selv om man ikke kan trekke noen konklusjoner, ser det nå ut til å være en utvikling hvor man får færre tilbakefallsforbrytere. Statistikk fra ssb.no viser en gradvis reduksjon i antall tilbakefall de siste 6 årene.²⁸ Det er iverksatt mange tiltak de senere år som skal hindre tilbakefall, som blant annet går på soningsvilkår og bedre oppfølging etter løslatelse. Selv om utviklingen går i riktig retning, er det for tidlig å konkludere med at frihetsstraff har en konkret og definerbar virkning. Denne tvilen kommer i hovedsak domfelte til gode, i form av at Høyesterett nå ikke ser ut til å bruke individualpreventive hensyn som argument for strengere straff, når det gjelder den forbedrende og avskrekkende virkningen. Som Rt 2007 s. 731 viser, kan individualpreventive hensyn likevel brukes som argument for en lengre ubetinget fengselsstraff på personer som bør «uskadeliggjøres» for en periode: «... er jeg på denne bakgrunn kommet til at As manglende evne til å bli korrigert gjør at det også individualpreventivt er forhold som tilsier at det nå gis en fengselsstraff med en ubetinget del.»²⁹

Det forekommer også at hensynet brukes som argument for mildere straff. Rt 2013 s. 978 gjaldt voldsutøvelse. Her bruker Høyesterett klart individualpreventive hensyn som argument for mildere straff, fordi en lang straff kan få store negative følger for domfeltes liv.³⁰

3.4 Forholdsmessighetshensyn

Et annet hensyn ved straffutmålingen, er tanken om at straffen skal stå i forhold til lovbruddets alvorlighetsgrad. Et underslag av et høyt beløp må straffes strengere enn underslag av lave

²⁷ Rt 2014 s. 29.

²⁸ Ssb.no «Etterforskede lovbrudd, 2013», Statistikkens hovedside, underoverskriften «Mindre andel med tilbakefall».

²⁹ Rt 2007 s. 731 avsnitt 17.

³⁰ Rt 2013 s. 978.

beløp, for at straffen skal stå i et rimelig forhold til lovbruddet. Som regel vil dette hensynet trekke i samme retning som hensynet til allmennprevensjon, og vil på mange måter overskygges av prevensjonstankegangen. Mæland mener imidlertid at forholdsmessighet mellom lovovertrødelse og straff er det dominerende prinsipp i straffutmålingen.³¹

Høyesterett viser sjeldent direkte til slik forholdsmessighet, men jeg vil trekke fram en uttalelse fra Rt 1994 s. 1552, som gjaldt to tilfeller av voldtekt. Høyesterett uttaler: «*Ut fra rettferdstanke – tanker om forholdsmessighet mellom skadevirkninger og straff for ulike lovbruddstyper – mener jeg det kan være grunn til å høyne straffenivået for noen typer av voldtektssaker.*» Dette viser i alle fall at Høyesterett er bevisst på hensynet, og at straffenivået på en type forbrytelse faktisk kan justeres ut fra straffenivået på andre forbrytelser, med forholdsmessighet som begrunnelse.

3.5 Likhets hensyn

Likhets hensynet går ut på at like saker resulterer i lik straff. Dette hensynet, som ofte kalles likhetsprinsippet, er grunnleggende i alle rettssystemer.

Hovedproblemet med dette hensynet er at man sjeldent finner to like saker. Noe av utfordringen blir å finne ut om forskjellene fra sak til sak skal få betydning for straffen.

Høyesterett har det øverste kontrollansvar for å sikre at like saker får likt utfall i Norge, blant annet ved å trekke opp retningslinjer for de underordnede instanser. Høyesterett bruker likhets hensynet hyppig i straffutmålingssaker, typisk ved å vise til tidligere avgjørelser fra Høyesterett som er sammenlignbare. De kan også trekke inn praksis fra underdomstolene, men de føler seg ikke bundet til å legge seg på samme straffenivå som underdomstolene, hvis de mener nivået er feil. Underdomstolene er på den andre siden bundet av Høyesteretts straffutmålingspraksis, og sammenligner derfor ofte sin egen sak med saker som Høyesterett har dømt i.

To-instansordningen trådte i kraft 1. august 1995.³² En sak skal nå bare prøves i Høyesterett hvis «*anken gjelder spørsmål som har betydning utenfor den foreliggende sak, eller det av andre grunner er særlig viktig å få saken prøvd i Høyesterett.*» (straffeprosessloven³³ § 323). Videre kan Høyesterett bare endre den utmålte straff etter straffeprosessloven § 344 hvis den

³¹ Mæland (2012) s. 247

³² Innført ved lov 11. juni 1993 nr. 80.

³³ Straffeprosessloven av 22. mai 1981 nr. 25

kommer til at «det er et åpenbart misforhold mellom den straffbare handling og straffen», samtidig som lovanvendelsen er opprettholdt.

Høyesteretts mulighet til å føre kontroll med at likhetshensynet blir fulgt ble i følge Eskeland³⁴ redusert da to-instansordningen trådte i kraft. Dette var imidlertid et spørsmål som ble drøftet i forarbeidene til endringen, og det ble nevnt flere momenter som skulle motvirke en slik svekkelse. Blant annet ble det påpekt at Høyesteretts ankeutvalg kan legge vekt på å henvise saker som er «særlig egnet til å gi veiledning til de underordnede domstoler, slik det gjøres i Sverige og Danmark».³⁵ Det vises også til at påtalemyndigheten har et ansvar for at likhetsprinsippet følges, ved å anke saker til Høyesterett der hvor lagmannsrettene har en innbyrdes avvikende praksis.³⁶

Etter å ha gått gjennom en del rettspraksis i arbeidet med denne oppgaven, har jeg ikke funnet belegg for å hevde at likhetsprinsippet har blitt svekket. Høyesterett slutter seg ofte til straffutmålingen som er gjort av underdomstolene, eller så gjøres det mindre justeringer. Høyesteretts viktigste rolle ser i stedet ut til å være en pådriver for å endre gjeldende straffnivå, for eksempel ved lovendringer eller politiske signaler. Et eksempel på at Høyesterett utøver denne rollen ser vi i Rt 2008 s. 1473. I den saken var hovedmannen dømt for grov utroskap og grov korrupsjon for over 100 millioner kroner. De nye korrupsjonsbestemmelsene var forholdsvis nye, og det oppstod spørsmål om den økte strafferammen for grov korrupsjon (økt fra 6 til 10 år) også skulle medføre en økning i det alminnelige straffnivået. Dette er et typisk spørsmål som ikke kan anses som løst uten at Høyesterett har behandlet spørsmålet. Høyesterett konkluderte i denne saken med at det var grunnlag for en viss skjerpelse av straffnivået.³⁷

3.6 Residivisthensyn

Residivisthensynet kommer fra ordet ‘residivist’, som betyr ‘tilbakefallsforbryter’. Hensynet bygger på det faktum at personer som sitter fengslet, i alle fall ikke begår ny kriminalitet. Hensynet er relatert til det individualpreventive hensynet, som blir ivaretatt når en domfelt blir satt i fengsel. Eskeland påpeker³⁸ at man også kan begå kriminalitet i fengsel, for eksempel bruk og omsetning av narkotika, men poenget med residivisthensynet er å få gjengangere ‘vekk fra gata’, i alle fall for en stund. Lovbryteren uskadeliggjøres, så og si.

³⁴ Eskeland (2006) s. 427

³⁵ NOU 1992: 28 punkt 3.2.5.

³⁶ Ibid.

³⁷ Rt 2008 s. 1473 avsnitt 30.

³⁸ Eskeland (2006) s. 425 fotnote 63.

Hensynet er ikke veldig utbredt i juridisk teori, og blir i de fleste bøker bare kort nevnt.³⁹ Dette kan ha sammenheng med den store utbredelsen allmenn- og individualprevensjonen har hatt de siste tiårene. Hvis man fengsler noen ene og alene for å uskadeliggjøre dem, kan det bety at de øvrige hensyn har feilet, og at inkapasitering blir en siste utvei.

Gjengangsforbrytere begår ofte flere tilfeller av simpel vinningskriminalitet, noe som gir forholdsvis korte fengselsstraffer. Man har innsett at korte fengselsstraffer gjør rehabilitering vanskelig, da man i kriminalomsorgen knapt nok rekker å starte rehabiliteringstiltak før domfelte slipper ut igjen.

At dette hensynet har fått mer aksept de siste årene er tydelig. I et lovforarbeid, hvor det ble diskutert om straffenivået for gjengangerkriminalitet burde skjerpes, uttalte riksadvokaten: *«Arbeidet med en nødvendig straffeskjerpelse ble innledet overfor 'vinningsgjengangerne'. Dette har sammenheng med at disse står for en tallmessig meget betydelig andel av den samlede kriminaliteten. Det er derfor maktpåliggende at disse 'tas ut av sirkulasjon' i lengre tid enn før.»*⁴⁰

Flere politidistrikter har tatt egne grep i kampen mot de verste gjengangsforbryterne, som å spane på de når de løslates etter soning, for så å begjære de varetektsfengslet så snart de begår et nytt lovbrudd.⁴¹

Et eksempel fra rettspraksis er Rt 1997 s. 1976, hvor en person var tiltalt for flere vinningsforbryter, og i tillegg var straffedømt 8 ganger tidligere. Med andre ord var det snakk om en utpreget residivist. Han var denne gangen tiltalt for hele 58 lovbrudd, i hovedsak innbrudd. Straffen ble i Høyesterett skjerpet fra 1 år og 6 måneder, til 2 år og 3 måneder. Begrunnelsen for dette var at vinningskriminaliteten ble ansett for å være et stort samfunnsproblem, og at det derfor var grunn til å skjerpe straffenivået for tilbakefallsforbrytere ved vinningskriminalitet.

³⁹ Eskeland (2006) s. 425.

⁴⁰ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003) avsnitt 9.2.

⁴¹ Mæland (2012) s. 250-251.

4 Særpreg ved straffutmåling av grov økonomisk kriminalitet

4.1 Innledning

Formålet med denne delen er å se nærmere på noen momenter som typisk har innvirkning på straffutmålingen i saker om grov økonomisk kriminalitet. For noen av momentene er det vanskelig å se hvor store utslag de gir på straffutmålingen. Men vel så viktig er å se på hva slags retning momentene trekker; formildende eller skjerpene. Momentene vil uansett gjøre seg gjeldende i forskjellig grad i hver enkelt sak, slik at å få en skjematisk bruk av momentene verken er mulig eller ønskelig.

4.2 Beløpets størrelse

4.2.1 Innledning

Ved straffutmåling av økonomisk kriminalitet er det naturlig å ta utgangspunkt i størrelsen på lovbruddet målt i kroner. Det er flere grunner til dette. For det første vil de som blir utsatt for økonomisk kriminalitet bli mer skadelidende jo større beløp det dreier seg om. Likhets hensyn, som nevnt i punkt 3.5, gjør seg gjeldende med at større beløp gjør handlingen mer straffverdig. Videre er beløpets størrelse som regel drivkraften bak forbryterens forsett. Han er ute etter en gevinst fra lovbruddet, og jo større gevinsten er, jo mer fristende vil det bli. Av allmennpreventive hensyn er det derfor klart at saker med høyere beløp jevnt over må føre til strengere straff.

Beløpets størrelse blir ofte sentralt i vurderingen av hva slags form for straff tiltalte skal få. I Rt 1994 s. 232 hadde domfelte i eget selskap drevet kjøp og salg av blant annet kunstverk. Han brukte etterhvert investeringer fra andre på eget forbruk, og ble dømt for grovt underslag av ca. 4,3 millioner kroner. I tillegg fikk han ved en bankfeil overført et beløp han ikke hadde rett til, og brukte deler av pengene til å gjøre opp annen gjeld. For dette ble han dømt for bedrageri av ca. 12,8 millioner kroner. Anken over straffutmålingen ble henvist til Høyesterett, som sluttet seg til straffen fra byretten. Det ble sagt direkte at sakens høye beløp var straffskjerpene, da det var voldt betydelig økonomisk skade.⁴²

Når det gjelder saker med veldig store beløp, typisk på flere millioner kroner, er det ikke mye rettspraksis å støtte seg på. I straffutmålingen er det utallige hensyn som kan få innvirkning i den ene eller den andre retningen, slik at å sammenlikne saker, kun basert på beløpsstørrelsen, kan bli veldig misvisende. Dette mente også Høyesterett i Rt 1994 s. 232 (referert rett ovenfor)

⁴² Rt 1994 s. 232 avsnitt 10.

hvor det ble sagt at man bare i begrenset utstrekning kan støtte seg til rettspraksis fra saker hvor beløpene er enda høyere enn de var i denne saken.

Rettspraksis har lagt opp til at hvis beløpet er stort nok, skal det idømmes ubetinget fengsel nærmest uansett hva slags formildende omstendigheter som måtte foreligge.

Noen generelle utgangspunkter må det likevel være mulig å utlede, og det finnes noen konkrete uttalelser fra Høyesterett på hva som må være straffens utgangspunkt ved et gitt beløp.

4.2.2 Beløp < 1 million

I denne kategorien finner man noen saker der ubetinget fengsel anses som for strengt, slik at man faller tilbake på samfunnsstraff eller betinget straff. Samtidig er rettspraksis forholdsvis omfattende, slik at det etableres «normalnivåer» for straff ved konkrete beløp. Disse nivåene kan brukes som et utgangspunkt, før retten ser på de skjerpene og formildende omstendighetene.

I Rt 2004 s. 497 ble domfelte dømt for grovt underslag av ca. 500 000 kroner. Han ble i lagmannsretten dømt til samfunnsstraff, noe påtalemyndigheten anket. Lagmannsretten hadde lagt stor vekt på at domfelte led av spillelagskap, og at underslaget gikk til å finansiere dette. Det ble også vektlagt at domfelte nå var rehabilitert. Høyesterett var enig i at slike forhold normalt kunne få betydning for straffutmålingen. Da de likevel kom til at ubetinget fengsel måtte idømmes, var det fordi det underslåtte beløpet var «*langt over det minstenivået der Høyesterett har ment at det som hovedregel må anvendes ubetinget fengselsstraff.*»⁴³ Straffen endte opp på ubetinget fengsel i 6 måneder.

Motsatt resultat ble det i Rt 2007 s. 1043. I denne saken, som også gjaldt grovt underslag men med et noe lavere beløp (182 000 kroner), fant Høyesterett at de formildende omstendighetene var tilstrekkelig for å kun idømme samfunnsstraff. Dommen ble avsagt med dissens 3-2, og førstevoterende tilhørte mindretallet. Førstevoterende viser til at saken gjelder et betydelig beløp, underslaget er skjedd over lang tid, og at domfelte var offentlig tjenestemann. Det klare utgangspunktet skal da være ubetinget fengsel. Han er likevel enig i at de formildende omstendighetene som ble anført, samlet sett vil måtte føre til en betydelig reduksjon av fengselsstraffen. Førstevoterende konkluderer med at straffen fra lagmannsretten på 90 dagers fengsel, hvorav halvparten betinget, er riktig.

Andrevoterende får flertallet med seg på at de formildende omstendighetene samlet sett gjør at utgangspunktet på ubetinget fengsel kan fravikes. De formildende omstendighetene gikk ut på

⁴³ Rt 2004 s. 497 avsnitt 9.

at domfelte var i en vanskelig psykisk situasjon i tiden da underslagene begynte, blant annet på grunn av en abort. I tillegg vektlegges det at domfelte har en sønn som trolig ville endt opp i barnevernet under en soning, da domfelte ikke har annen familie som er i stand til å ta seg av sønnen. Videre er det formildende at domfelte selv la alle kortene på bordet og innrømmet underslaget, før etterforskning ble startet, at saksbehandlingen har tatt lang tid, og at domfelte med hjelp fra sine foreldre har betalt tilbake hele det underslåtte beløpet. Domfelte får etter dette 90 timer samfunnsstraff.

Dommen viser at med et underslått beløp på 182 000 kroner, skal det svært spesielle formildende omstendigheter til for å slippe unna med samfunnsstraff. Høyesterett virker klart bevisst på at hovedregelen er ubetinget fengsel, men at det ikke kan settes en absolutt grense.

I Rt 2011 s. 721 var beløpet høyere, grovt bedrageri av 700 000 kroner. Lagmannsretten hadde uttalt i sin behandling av saken at normal straff der beløpet er 1 million kroner vil være fengsel i ett år.⁴⁴ Høyesterett sa seg kun uenig i vekten av de skjerpene omstendighetene,⁴⁵ og aksepterte derfor indirekte straffenivåets utgangspunkt for slike beløp. Ved å sammenholde dette med Rt 2004 s. 497 som jeg var inne på ovenfor, fremstår normalnivået på slike forbrytelser til å være godt etablert med at 1 million kroner tilsvarer ett års fengsel, og at halvparten av dette, 500 000 kroner, gir halvparten så lang fengselsstraff.

Straffutmålingen ser ut til å ligge på de samme nivåene for lovbruddene bedrageri, underslag og utroskap. Som jeg var inne på i punkt 2.4 ser man på korrupsjon som mer straffverdig blant annet fordi det kan utgjøre et større samfunnsproblem. Et eksempel er korrupsjonssaken i Rt 2010 s. 1624 hvor en kommunalt ansatt saksbehandler mottok 100 000 kroner i bestikkelse. Dette beløpet vil for bedrageri ligge helt på grensen mellom samfunnsstraff og fengselsstraff. Straffen til denne saksbehandleren ble imidlertid fengsel i 1 år og 3 måneder, altså det som er normalstraffen for et bedrageri eller underslag på noe over 1 million kroner.

4.2.3 Beløp mellom 1 million og 10 millioner

Denne mellomkategorien kjennetegnes av at mildere straff enn ubetinget fengsel er utelukket.

I Rt 2012 s. 243 ble C dømt for flere tilfeller av korrupsjon og økonomisk utroskap, og bare korrupsjonstiltalen beløpte seg til ca. 1,5 millioner kroner. Isolert sett for korrupsjonen mente Høyesterett: «*Etter mitt syn vil fengsel i noe over tre år være et riktig utgangspunkt.*»⁴⁶ Når det

⁴⁴ LE-2010-112523 punkt 3 avsnitt 5.

⁴⁵ Rt 2011 s. 721 avsnitt 15.

⁴⁶ Rt 2012 s. 243 avsnitt 43.

gjelder utroskapstiltalen, så beløp den seg til mer enn 8,3 millioner kroner. Høyesterett erkjenner at sammenlignbar rettspraksis er begrenset, og tar utgangspunkt i at utroskapstiltalen isolert sett gir mellom 2 år og 6 måneder og 3 år,⁴⁷ uten noen nærmere begrunnelse. Saken hadde forøvrig en del skjerpene momenter. Saken hadde to andre tiltalte, A og B, som ble dømt for grov korrupsjon med ca. 200 000 kroner hver. Høyesterett tok for disse utgangspunkt i en straff på 1 år og 6 måneder, men også her var det skjerpene momenter.

Jeg tar med et annet eksempel på en korrupsjonssak hvor Høyesterett fastslår hva som vil være normal straff for et konkret beløp. I Rt 2008 s. 1473 (Undervisningsbygg-dommen) var flere personer dømt for blant annet grov korrupsjon og grov utroskap. Den ene tiltalte, A, hadde en ledende stilling i et kommunalt foretak, mens de øvrige tiltalte jobbet i private selskaper i byggebransjen. Hvis vi ser kun på korrupsjonstiltalten for A, så beløp den seg til ca. 6,6 millioner kroner. Høyesterett var enig med underinstansene i at dette i utgangspunktet skal gi en straff på 5 år og 6 måneder.

4.2.4 Beløp > 10 millioner

Her finner vi de største og mest alvorlige økonomiforbrytelsene. Gjerningspersonene her skiller seg ut fra sakene med lavere beløp, da det kun er personer i særlige samfunnsposisjoner som har muligheten til å tilegne seg slike enorme verdier. Planleggingen og forsettet står gjerne i en særstilling.

I den tidligere omtalte dommen Rt 1994 s. 232 utgjorde underslaget og bedrageriet til sammen ca. 17,1 millioner kroner. Høyesterett forkastet anken, da de mente byrettens utmålte straff på fengsel i 4 år var passende.

Jeg har tidligere nevnt Rt 2008 s. 1473. Saken gjaldt grov utroskap og grov korrupsjon, og var oppe i Høyesterett i hovedsak etter anke av straffutmålingen. Hovedpersonen, A, var dømt for grov utroskap med ca. 99 millioner kroner, og for grov korrupsjon med ca. 6,5 millioner kroner. Høyesterett sluttet seg til tingretten og lagmannsretten som mente utroskapen isolert burde gi fengsel i 6 år, altså maksimal straff for økonomisk utroskap.

I Rt 2013 s. 1254 ble hovedpersonen, B, domfelt for økonomisk utroskap og grovt bedrageri med henholdsvis 20 millioner kroner og 80 millioner kroner, altså omtrent samme totalbeløp som i Rt 2008 s. 1473. Straffen ble satt til fengsel i 5 år og 6 måneder (3 år ubetinget). Dette var riktignok en samlet straff for flere andre lovbrudd, men det var klart at de grove utroskapene og de grove bedrageriene var mest sentrale. Det var ingen andre momenter som hadde stor innvirkning på utmålingen, utenom tidsaspektet som bare førte til en delvis betinget straff. Det

⁴⁷ Rt 2012 s. 243 avsnitt 47.

kan følgelig se ut som at maksimumsstraffen for bedrageri, utroskap og underslag på 6 år nås i saker der beløpet ligger på rundt 100 millioner kroner.

Til slutt tar jeg med Finance Credit-saken⁴⁸, som gjaldt bedragerier for opp mot 1,5 milliarder kroner, samt noen andre lovbrudd. Strafferammen var her 9 år, jf. straffeloven § 62 første ledd. Det var to tiltalte, og de hadde begått bedrageriene ved å presentere falske regnskaper til banker og finansieringsinstitusjoner, som deretter gav dem store lån på falske premisser. A ble dømt til 9 års fengsel, altså den maksimale straff for lovbruddene, samt rettighetstap for alltid. A hadde ikke tilstått. B hadde derimot tilstått alt, og fikk noe reduksjon i straffen på grunn av dette. At beløpene i saken var mer enn tilstrekkelig store for å nå lengstestrafen, ser man av Høyesteretts uttalelse i ankesaken til B: «*Jeg er enig i at lengstestrafen ville ha vært anvendelig selv om bedrageriets totale omfang hadde vært atskillig mindre enn hva tilfellet er.*»⁴⁹

4.3 Subjektive momenter

4.3.1 Tidligere straffehistorikk

Hvis domfelte er tidligere straffet, kan dette være et moment i skjerpende retning, selv om det ikke faller inn under vilkårene for gjentakelse i straffeloven § 61. Straffeloven § 61 rammer tidligere domfelte personer som begår et nytt lovbrudd av samme art som han tidligere ble dømt for. Første ledd er relativt ny, og ble endret ved lov 4. juli 2003 nr. 78. Hvis vilkårene i bestemmelsen er oppfylt, kan maksimumsstraffen forhøyes til det dobbelte.

Er man tidligere straffet for økonomisk kriminalitet, kan det fort fremstå som at man ikke har noen motforestillinger mot å begå lovbruddene, en «fast forbrytersk vilje». Dette ble vektlagt i Rt 1994 s. 200, uten at man kan se hva slags konkret utslag det gav ved straffutmålingen. Saken gjaldt to personer, hvorav den ene var advokat. A, som ikke var advokat, var straffedømt seks år tidligere, uten at det direkte fremgår hva slags lovbrudd dette gjaldt. Høyesterett uttaler i denne sammenheng: «*I det hele synes det som om A uten motforestillinger og med betydelig fantasi har utnyttet de muligheter for økonomisk kriminalitet som har foreligget.*»⁵⁰

I flere andre saker⁵¹ nevnes det under straffutmålingen at tiltalte er domfelt tidligere for økonomisk kriminalitet, men uten at det uttrykkelig uttales at dette vektlegges i skjerpende retning. Det må man likevel kunne anta ettersom det i det hele tatt nevnes, ettersom det i alle fall ikke er formildende.

⁴⁸ Se blant annet Rt 2007 s. 1677.

⁴⁹ Rt 2007 s. 1677 avsnitt 17.

⁵⁰ Rt 1994 s. 200 avsnitt 12.

⁵¹ Se eksempelvis Rt 1994 s. 246 avsnitt 10 og Rt 1995 s. 1560 avsnitt 10.

I lavere rettsinstanser finnes det flere eksempler på at retten vektlegger tidligere forbrytelser i skjerpene retning, se for eksempel LF-2001-01024. I denne saken var i tillegg de tidligere forbrytelsene begått 10-20 år tidligere, men likevel ble det altså dratt inn i vurderingen.

Grunnen til man finner få eksempler på dette fra Høyesterett kan for det første være at saksomfanget er mye mer begrenset enn i underdomstolene. For det andre er det nok slik at de sakene hvor straffutmålingen blir anket til Høyesterett har noen få konkrete momenter det er strid om, slik at mindre hensyn, som tidligere straffehistorikk, faller bort eller blir ubetydelige.

Etter straffeloven 2005 blir tidligere straffehistorikk lovfestet som et skjerpene moment, se straffeloven 2005 § 77 bokstav k. Dette momentet må ikke forveksles med gjentakelse, som i straffeloven 2005 er lovfestet i § 79 bokstav b, som tilsvarende dagens § 61. I forarbeidene til § 77 bokstav k, ble det uttalt: «*uavhengig av om vilkårene for å anvende sidestrafferammen er oppfylt, bør det som hovedregel tillegges vekt i skjerpene retning at gjerningspersonen tidligere har blitt straffet for lovbrudd av liknende karakter.*»⁵²

4.3.2 Yrkesforhold og tillitsbrudd

Når man skal subsumere for eksempel korrupsjon som grovt, er tiltaltes yrkesforhold ett av vurderingsmomentene, jf. straffeloven § 276 b annet ledd: «*brudd på den særlige tillit som følger med hans stilling, verv eller oppdrag.*» Spørsmålet blir om yrkesforhold kan få betydning også ved straffutmålingen.

Et eksempel på dette er Rt 2011 s. 477, der en polititjenestemann var tiltalt blant annet for korrupsjon. Her sa Høyesterett direkte at «*Ikke minst vil straffutmålingen kunne bli preget av hva slags stilling gjerningsmannen har.*»⁵³ Politimannen hadde mottatt betaling for å løslate en soningsfange flere ganger. For dette ble han dømt til ubetinget fengsel i 1 år og 6 måneder, og mesteparten av denne straffen må antas å komme fra tillitsbruddet i lys av hans yrke. Beløpene i saken var av ubetydelig størrelse.

Tilliten politiet nyter i samfunnet er stor, og det er derfor ikke overraskende at å inneha en slik stilling vil være et skjerpene moment. Et annet eksempel er Rt 2002 s. 478. Her var en politikvinne tiltalt for bedrageri og underslag. Høyesterett vektla at slike lovbrudd er grove brudd på tilliten det er nødvendig for politiet å ha, og at det da må reageres strengt når politiet begår slike handlinger. Selv om det var en rekke formildende omstendigheter i saken, som

⁵² Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) kap. 12.1 s. 272.

⁵³ Rt 2011 s. 477 avsnitt 23.

tiltalte mente burde tilsi en betinget fengselsstraff, kom Høyesterett til at de skjerpene hensynene i saken som tilsa ubetinget fengsel, likevel måtte slå igjennom.

Men også andre yrkesgrupper har stor tillit, både i offentlig og privat sektor. Rt 2010 s. 1624 gjaldt en kommunalt ansatt saksbehandler og to forretningsmenn. Saksbehandleren hadde tatt imot bestikklser for å gi forretningsmennene en gunstig behandling i deres byggesaker. Bestikkelsen ble verdsatt til 160 000 kroner for saksbehandleren. Høyesterett hadde lite rettspraksis å basere straffutmålingen på, og fant det først og fremst skjerpene at den passive bestikker (saksbehandleren) var en offentlig tjenestemann. Beløpene i saken må sies å være små i forhold til for eksempel typiske bedragerisaker. Som man ser, spiller beløpet en mindre fremtredende rolle ved korrupsjon, da det uttales: «*På grunn av de tungtveiende offentlige hensyn vil størrelsen på den økonomiske fordelingen ikke uten videre være avgjørende, men beløpet vil telle med i en totalvurdering.*»⁵⁴ Straffen ble først og fremst utmålt på bakgrunn av domfeltes yrke og det tillitsbruddet korrupsjonen hadde medført, og endte for saksbehandleren opp med fengsel i ett år.

I Rt 1996 s. 1505 var en avdelingsbanksjef dømt for grov utroskap og utpressing. Selv om det ikke var snakk om store beløp, var det sterkt skjerpene at lovbruddene var utøvd av en banksjef ovenfor bankkunder. Beløpene i saken var 40 000 kroner for utroskap og 150 000 kroner for utpressingen, altså noe høyere enn i Rt 2010 s. 1624. Straffen for avdelingsbanksjefen ble likevel noe lavere, fengsel i 8 måneder, som nok skyldes både at korrupsjon er mer straffverdig, samt at domfelte i denne saken ikke var offentlig tjenestemann.

Et annet eksempel er Rt 2005 s. 1195, hvor flere ansatte i et dampskipsselskap hadde begått bedrageri ved å lage et falskt regnskap, og dermed fått høyere offentlig tilskudd enn det var grunnlag for. Straffutmålingen for A var anket til Høyesterett, som reduserte straffen noe. Høyesterett uttalte at hovedansvaret må ligge på toppledelsen (når disse er kjent med bedrageriet), og at en mellomleder må straffes en del mildere. Dette fremstår som fornuftig, da en mellomleder lettere kan la seg presse til å bli med på noe tvilsomt når det er toppledelsen som tar initiativ. Det er ingen veiledning på hvor stort utslag dette konkret kan gi i straffutmålingen, men jeg mener det i alle fall må kunne konstateres at slike forhold kan være en formildende omstendighet.

Også i stillinger som ikke har lederfunksjon eller utpreget ekstern tillitsfunksjon kan tillitsbrudd komme inn som skjerpene omstendighet. I Rt 1996 s. 367 var en person tiltalt for tyveri fra

⁵⁴ Rt 2010 s. 1624 avsnitt 24.

sin arbeidsgiver. Høyesterett uttalte: «Av allmennpreventive grunner reageres det strengt ved den form for tillitsbrudd som denne type kriminalitet fra ansattes side innebærer.»⁵⁵

Sammenfatningsvis ser vi altså at offentlig tjenestemenn som begår økonomisk kriminalitet straffes hardt i forhold til hva beløpene i sakene isolert sett skulle tilsi. Denne praksisen er helt i tråd med hva lovgiver ønsker, og hva allmennpreventive hensyn tilsier. Det er også sterkt skjerpene at personer i ledende stillinger i privat næringsliv begår tilsvarende kriminalitet, men nivået ser ut til å være noe lavere enn for offentlige tjenestemenn.

Enkelte hevder det er urimelig at tillitsbrudd i yrkesforhold er skjerpene, når stillingen samtidig er en forutsetning for å begå lovbruddet. Selv om jeg ikke vil avvise en slik tankegang helt, mener jeg eventuelle rimelighetsbetraktninger her må vike for det sterke allmennpreventive hensynet som gjør seg gjeldende. Det norske samfunnet er tillitsbasert, og det er mye lettere å rive ned tillit enn å bygge den opp. Det er derfor riktig at domstolene vektlegger det så mye som de gjør.

I straffeloven 2005 § 77 bokstav j er det et skjerpene moment at lovbruddet er begått i offentlig tjeneste, eller ved brudd på en særlig tillit.

4.3.3 Alder

Domfeltes alder er et moment som kan tenkes å gi utslag på straffutmålingen. Det kan være formildende både hvis domfelte er veldig ung, eller hvis han er veldig gammel. Det er klart at et fengselsopphold kan ha større konsekvenser for en veldig ung eller gammel person. Ved utmåling av rettighetstap vil også konsekvensen være større for en ung person med et langt arbeidsliv foran seg, enn for en som allerede er pensjonert. At konsekvensen av rettighetstapet blir større, kan ha innvirkning på fengselsstraffen. Dette var tilfellet i Rt 2012 s. 243 som jeg også omtalte i punkt 4.2.3. Høyesterett sier her⁵⁶ at rettighetstapet er mer følbart for de yngste domfelte i saken, slik at rettighetstapene for disse har gitt mer utslag på utmålingen av fengselsstraffen.

Ved virkelig grov økonomisk kriminalitet ser man at alder som formildende moment blir underordnet. Rt 2008 s. 1473 gjaldt grov utroskap og grov korrupsjon for store beløp. Den ene tiltalte var 71 år, og han ba om at straffen ble nedsatt på grunn av alder og helsetilstand.

⁵⁵ Rt 1996 s. 367 avsnitt 7.

⁵⁶ Rt 2012 s. 243 avsnitt 56.

Høyesterett tiller ikke dette vekt: «Jeg finner det vanskelig å tillegge hans alder og helsetilstand vekt ved straffutmålingen.»⁵⁷

Høy alder er likevel et av momentene som det i følge den nye straffeloven kan vektlegges som formildende omstendighet,⁵⁸ så det gjenstår å se hva slags utslag dette gir i rettspraksis.

Når lovbrøteren er veldig ung, øker sjansen for at andre reaksjonsformer enn ubetinget fengsel velges. Å sende en veldig ung person i fengsel kan være uheldig, og øke sjansen for at vedkommende begår nye lovbrudd senere. I Rt 2004 s. 804 argumenterte andrevoterende slik under begrunnelsen av straffen:

«En ting er at så unge mennesker ikke handler ut fra de rasjonelle overveielser hensynet til allmennprevensjonen forutsetter. Vesentligere er at individualpreventive hensyn har en særlig tyngde. I denne alderen er sinnet ytterst sårbart og lite egnet til å motstå uheldige virkninger av fengselsstraffen. Det bør derfor skulle svært mye til før så unge mennesker sperres inne.»⁵⁹

Jeg nevner også den nye straffeformen «ungdomsstraff» som trådte i kraft 1. juli 2014. Denne straffeformen retter seg mot personer mellom 15 og 18 år. Ettersom det er veldig uvanlig at helt unge personer begår grov økonomisk kriminalitet, som denne oppgaven omhandler, går jeg ikke videre inn på denne problematikken.

Etter straffeloven 2005 § 78 bokstav i er det formildende om lovbrøteren var under 18 år på handlingstidspunktet. Forarbeidene uttaler blant annet at «barns modenhet og forståelse av rekkevidden av straffbare handlinger ikke er fullt utviklet før barnet er 18 år.»⁶⁰

4.3.4 Sosiale og personlige konsekvenser for domfelte

Dette er en kategori med momenter som kan være formildende ved straffutmålingen. Det kan være at tiltalte har fysiske eller psykiske problemer, og at disse kan ha innvirket på handlingene.

Jeg har tidligere nevnt Rt 2007 s. 1043, som gjaldt straffutmålingen for et grovt underslag av 182 000 kroner. Selv om ubetinget fengsel blir utgangspunktet med et slikt beløp, var det anført flere formildende omstendigheter i saken. Blant annet hadde tiltalte hatt en abort i tiden før underslagene startet. I tillegg var hun eneforsørger for et barn, og hvis hun måtte sone i fengsel ville det vært en belastning for sønnen. Førstevoterende var enig med lagmannsretten i at det

⁵⁷ Rt 2008 s. 1473 avsnitt 55.

⁵⁸ Straffeloven 2005 § 78 (1) g.

⁵⁹ Rt 2004 s. 804 avsnitt 25.

⁶⁰ Prop. 135 L (2010-2011) s. 185.

likevel var grunnlag for en delvis ubetinget straff. Annenvoterende, som fikk flertall 3-2, la mer vekt på disse formildende omstendighetene, i tillegg til saksbehandlingstiden, og dømte til samfunnsstraff.

Det ble tatt hensyn til liknende momenter i LA-2010-013333, som gjaldt grovt underslag av nesten 700 000 kroner. Tiltalte hadde underslått pengene i forbindelse med sin jobb i kassa på en butikk. Tiltalte hadde eneomsorg for to barn, noe retten mente det måtte tas hensyn til i straffutmålingen. Det ble også vist til Rt 2007 s. 1043, men siden beløpene for lagmannsretten var mye større, ble samfunnsstraff ansett som uaktuelt. Retten uttalte også at sakens mediedekning ikke kan påvirke straffutmålingen, da mediedekning på påregnes ved grove underslag.

I Rt 2008 s. 1473 (Undervisningsbygg) ble derimot slike momenter raskt avvist. Her var det for den ene tiltalte (D) påberopt at han er far til to barn han trolig vil få eneansvar for da mor var alvorlig syk. Retten avviser at dette er relevant: «*Jeg finner det vanskelig å ta hensyn til dette ved straffutmålingen i en sak av denne karakter.*»⁶¹ og antyder med dette at i andre (mildere) saker kunne dette gitt utslag. For en av de andre tiltalte, E, var det anført psykiske og fysiske belastninger, og at straffen måtte nedsettes på grunn av dette. Høyesterett avviser også dette, og sier: «*Jeg finner det vanskelig å tillegge hans alder og helsetilstand vekt ved straffutmålingen. Betydningen dette vil ha for hans soningsdyktighet, må avgjøres på soningstidspunktet.*»⁶²

For grov økonomisk kriminalitet ser derfor praksis ut til å være klar på at slike personlige momenter er nesten helt uten betydning for straffutmålingen. For de litt mindre sakene, som ligger på grensen til samfunnsstraff, kan imidlertid slike faktorer få betydning ved avgjørelse av straffeform.

4.4 Saksbehandlingstiden

4.4.1 Innledning

Med saksbehandlingstiden mener jeg tiden det tar før en rettskraftig dom faller i saken. Dette er først og fremst et moment som kan trekke i formildende retning, hvis retten vurderer at saken har tatt unormalt lang tid. Selv om det finnes eksempler på at tidsforløpet har blitt tatt hensyn til langt tilbake i tid,⁶³ er dette hensynet nå lovfestet etter ratifiseringen av Den europeiske menneskerettskonvensjonen av 4. november 1950 (EMK) og vedtakelsen av lov av 21. mai 1999 nr. 30 (menneskerettsloven).

⁶¹ Rt 2008 s. 1473 avsnitt 50.

⁶² Rt 2008 s. 1473 avsnitt 55.

⁶³ Den eldste saken jeg fant var Rt 1932 s. 189 om underslag.

EMK har altså status som formell lov, og EMK artikkel 6 nr. 1 handler om retten til «fair trial»:

«In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law.»

Det sentrale uttrykket i denne sammenhengen er «*reasonable time*», altså «rimelig tid». I vurderingen av hva dette betyr, legges det først og fremst vekt på sakens kompleksitet og på hvem som har skyld i den lange tidsbruken.

4.4.2 Krenkelse av EMK art. 6 nr. 1

Den kanskje viktigste dommen på dette området er Rt 2000 s. 996 (Bøhler-dommen). Saken gjaldt ileggelse av tilleggs�katt etter ligningsloven, og saksbehandlingstiden hadde vært opptil 11 år for den ene tiltalen og 8 år for den andre. Høyesterett måtte først avgjøre om tilleggs�katt i det hele tatt er en «straff» etter EMK art. 6. Dette ble det svart bekreftende på. Videre måtte det avgjøres om saksbehandlingstiden hadde vært for lang, og i så fall hva som skulle bli konsekvensen av dette.

Det ene forholdet hadde hatt en saksbehandlingstid på 11 år, og det raskt slått fast at dette var en krenkelse av EMK art. 6. Det andre forholdet, som hadde en saksbehandlingstid på 8 år, ble drøftet nærmere. Høyesterett mente en så lang tid krever en forklaring. Saken var ikke spesielt komplisert, og den hadde ligget totalt 3 år død hos ligningskontoret. At grunnen var stort arbeidspress kunne ikke få betydning. Det ble konkludert med at også her var EMK art. 6 krenket.

Det ble så spørsmål om hvilke konsekvenser disse bruddene på EMK art. 6 skulle få, jf. EMK art. 13. Saken omhandlet kun tilleggs�katt som straff, og er derfor ikke direkte overførbart til de andre sakene jeg ser på i oppgaven, hvor ubetinget fengsel er den vanligste type straff. Jeg går derfor ikke videre inn på straffutmålingen her, men skal se på noen andre dommer.

Det er ingen bestemmelser i EMK som direkte sier hva som skal skje hvis konvensjonen er brutt, utover EMK art. 13 som omhandler «retten til et effektivt rettsmiddel». Jeg vil fokusere på hvordan brudd kan avhjelpes i straffutmålingen, ved at det utmåles en mildere straff. Det følger av sikker praksis at dette kan være en tilstrekkelig reparasjon av brudd på konvensjonen.⁶⁴ Det vanligste vil være at en ubetinget fengselsstraff gjøres helt eller delvis

⁶⁴ Bårdsen (1997) s. 345.

betinget, men det kan også få konsekvenser på for eksempel rettighetstap.⁶⁵ Størrelsen på reduksjonen varierer etter omstendighetene i den konkrete sak, saksbehandlingstiden totalt sett og om tidsoverskridelsen er betydelig. EMD var inne på dette temaet i en sak mot Norge.⁶⁶ Spørsmålet har også flere ganger vært oppe for Høyesterett.

Det er for øvrig verdt å merke seg at det ikke nødvendigvis må konstateres et brudd på EMK art. 6 for at det skal bli snakk om straffreduksjon. Som jeg nevnte innledningsvis har saksbehandlingstiden hatt betydning for straffutmålingen også før vi fikk EMK, og det har fremdeles betydning i saker hvor det har tatt lengre tid enn man burde forvente, men ikke betydelig lengre. Spørsmålet var oppe i Rt 2008 s. 1213, hvor Høyesterett mente det ikke var nødvendig å ta standpunkt til om EMK art. 6 var brutt, og uttalte: «*Jeg viser til at etter norsk straffutmålingstradisjon er det uansett sikker praksis for å legge betydelig vekt på et så omfattende tidsforløp som det foreliggende.*»⁶⁷

4.4.3 Lang liggetid

En dom som går inn på spørsmålet om hvem som har skyld i den lange saksbehandlingstiden er Rt 2004 s. 667, som gjaldt grovt bedrageri. Det gikk 3 år fra domfelte ble siktet til byrettens dom, noe Høyesterett mente var greit, da saken var omfattende og berørte forhold i flere andre land. Domfelte hadde før domfellelse i byretten reist til USA, men ble pågrepet etter anmodning fra norsk politi. Utleveringen til Norge tok ca. 2,5 år. Høyesterett mente tiden i USA var domfeltes egen skyld. Den ekstra tidsbruken i forbindelse med USA-oppholdet var derfor ikke formildende. Derimot fikk domfelte medhold i at tidsbruken i forbindelse med blant annet ankene hans hadde tatt for lang tid. Det var gått 1,5 år før lagmannsretten tok en avgjørelse om ankenekting. Totalt medførte forsinkelsene i domstolene at straffen ble redusert fra 4 år og 9 måneder, til 2 år og 5 måneder, altså en nesten 50 % reduksjon.

Det er altså tydelig at domstolene ser strengt på lang liggetid, altså tidsperioder hvor en sak ligger «død» og ikke har noe fremdrift. Dette ble også trukket fram i Rt 2014 s. 691 som gjaldt grovt underslag av ca. 79 000 kroner, utført av en støttekontakt i kommunen. Her hadde saken ligget død hos politiet i 8 måneder. Høyesterett og lagmannsretten fant dette kritikkverdige, men ikke nok til å konstatere brudd på EMK art. 6. Liggetiden var formildende, men ikke nok til å idømme samfunnsstraff. Lagmannsrettens utmåling på 60 dagers fengsel, hvorav 30 dager betinget, ble dermed stående.

⁶⁵ Eksempelvis Rt 2008 s. 1088.

⁶⁶ Beck vs. Norge (EMD-1995-26390)

⁶⁷ Rt 2008 s. 1213 avsnitt 22.

4.4.4 Tiden fra lovbruddet ble begått

Selv om saksbehandlingstiden vanligvis regnes fra det tidspunktet der det tas ut siktelse, kan man også se på hvor lang tid det har gått fra selve lovbruddet fant sted. Tanken bak å skulle vektlegge dette, er at behovet for, og effekten av straff minker hvis lovbruddet ligger langt bak i tid. Rt 2011 s. 477 gjaldt grov korrupsjon, hvor det ved domsavsigelse i Høyesterett hadde gått 6 år siden korrupsjonen ble utøvd. Høyesterett uttaler⁶⁸ at det ved korrupsjon kan gå lang tid før forhold blir avdekket, og at etterforskningen kan være vanskelig og tidkrevende. Lang saksbehandlingstid vil derfor ikke være unormalt, og kan ikke veie tungt ved straffutmålingen.

Det samme ble lagt til grunn i Rt 2010 s. 1624, som også gjaldt grov korrupsjon. Det var gått 7 år siden korrupsjonshandlingene i post I. Igjen ble det uttalt at dette bare kan gi begrenset utslag i korrupsjonssaker, ettersom det er vanskelig å avdekke. Men her hadde det i tillegg vært en liggetid på nesten 7 måneder i forbindelse med anken til lagmannsretten, noe Høyesterett slo fast måtte gi et lite fradrag.⁶⁹

4.4.5 Tidkrevende etterforskning

I Rt 2013 s. 1254 var det ikke noen nevneverdig liggetid, men saken hadde likevel tatt veldig lang tid fordi den var stor og komplisert, samt at det var en omfattende etterforskning i utlandet. A og B var siktet for grove bedragerier og grov utroskap innen rederinæringen. Både for A og B fikk saksbehandlingstiden utslag i at omtrent halve fengselsstraffen ble gjort betinget. For A hadde det ved domsavsigelse i Høyesterett gått over 8 år siden siktelse ble tatt ut.

Også i Rt 2012 s. 257 tok etterforskningen lang tid på grunn av selskaper i utlandet, og utenlandske vitner det tok tid å få avhørt. Saken gjaldt økonomisk utroskap for flere titalls millioner kroner. Siktelse ble tatt ut i 2003, mens endelig dom falt i Høyesterett i 2012. For denne tidsbruken ble 2 år og 6 måneder gjort betinget av en totalstraff på 3 år og 6 måneder.

Som et siste eksempel tar jeg med Rt 2012 s. 243. Dette var en omfattende sak der tre personer var tiltalt for grov korrupsjon og grov utroskap. Høyesterett kom til at for hovedmannen, A, var fengsel i 5 år et passende utgangspunkt. Saken hadde tatt lang tid, men det var en krevende etterforskning og omfattende bevismateriale. Det hadde likevel være en liggetid på ca. ett år, og dette mente Høyesterett var nok til at EMK art. 6 var krenket. Dette førte til at ett år ble gjort betinget, og da var det også tatt hensyn til et langvarig rettighetstap.

⁶⁸ Rt 2011 s. 477 avsnitt 33

⁶⁹ Rt 2010 s. 1624 avsnitt 30.

Den medtiltalte B hadde hatt samme liggetiden som A, og fikk 6 måneder gjort betinget, av en totalstraff på 2 år. For den siste medtiltalte, C, var ikke reduksjon aktuelt, da han hadde blitt siktet etter at liggetiden i saken var over.

4.4.6 Vurdering

Oppsummert så er det tydelig at lang saksbehandlingstid kan få til dels store utslag ved straffutmålingen, som oftest ved at deler av straffen gjøres betinget, men det kan også være aktuelt å idømme samfunnsstraff i noen mindre saker. Det aksepteres lett mange års saksbehandlingstid hvis saken har vært stor og komplisert, gjerne med etterforskning i utlandet. Så lenge saksgangen har hatt en jevn fremgang hele tiden, skal det svært mye til før det ses på som formildende. Har det derimot vært dødtid i lengre perioder, blir det sett på som formildende hvis dette skyldes forhold hos enten påtalemyndigheten eller domstolene.

Man er ikke avhengig av å konstatere brudd på EMK art. 6, men grensen for dette ser ut til å ligge på opp mot ett års liggetid.

Videre blir det spørsmål om hvor stor reduksjon av straffen som er passende hvis saksbehandlingstiden har vært for lang. Av eksemplene jeg har vist til, ser man at det er til dels store utslag her, med eksempler på at halvparten eller mer av straffen gjøres betinget. I denne vurderingen ser jeg to motstridende hensyn. Hensynet til den domfelte tilsier en mildere straff fordi det er belastende å ha en straffesak gående mot seg over svært mange år. Livet settes «på vent», og det blir vanskelig å legge fremtidsplaner. I tillegg vil den domfelte i mange tilfeller ha avstått fra videre kriminalitet siden lovbruddet, og hvis det da har gått flere år uten nye lovbrudd, faller i alle fall hensynet til individualprevensjonen bort.

Det andre, motstridende hensynet, er til de som er rammet av lovbruddene, og til samfunnet forøvrig. Her kommer også hensynet til allmennprevensjonen inn. Folk flest ser ikke nødvendigvis på en lang saksbehandlingstid som en byrde på samme måte som lovbrysteren. Det vil fremdeles være viktig for samfunnet å se at lovbrysteren blir straffet. Rettspraksis ser ut til å ha funnet et passende nivå som ivaretar begge hensyn.

Lang saksbehandlingstid som formildende omstendighet blir lovfestet i straffeloven 2005 § 78 bokstav e, og vil da supplere EMK art. 6 nr. 1.

4.5 Etterfølgende atferd

4.5.1 Straffeloven § 59 første ledd

Straffeloven § 59 inneholder to momenter som kan få innvirkning på straffutmålingen. I første ledd åpnes det for mildere straff hvis gjerningsmannen «*så vidt mulig og i det vesentlige har*

forebygget eller gjenopprettet de skadelige følger av handlingen.» I tillegg må dette gjøres før han vet at han er mistenkt.

Et eksempel er Rt 2004 s. 1379 om forsikringsbedrageri. Domfelte hadde meldt ifra om et falskt tap av eiendeler til forsikringsselskapet sitt, som så mistenkte henne for forsikringsbedrageri. Hun hadde trukket kravet sitt før hun var klar over denne mistanken, og vilkårene i § 59 første ledd var dermed oppfylt. Lagmannsretten hadde dømt henne til 60 dagers fengsel, hvorav 30 dager ubetinget, noe som var et normalt straffenivå for et slikt bedrageri. Høyesterett la i sin straffutmåling stor vekt på domfeltes tilbaketreten, særlig siden forsikringsbedragerier er vanskelige å avdekke. Dette har nok overføringsverdi til blant annet korrupsjon. Høyesterett havnet på at samfunnsstraff var en tilstrekkelig reaksjon, alle de formildende omstendighetene tatt i betraktning.

4.5.2 Gjerningspersonen forebygger eller gjenoppretter skaden

I noen tilfeller kan imidlertid domfeltes etterfølgende atferd etter et lovbrudd komme inn som en formildende omstendighet ved straffutmålingen, uten at straffeloven § 59 første ledd er aktuell, for eksempel dersom lovbrøtteren vet at han er mistenkt.

Et eksempel er Rt 2007 s. 1043. Her var straffutmålingen for grovt underslag anket til Høyesterett. En av de formildende omstendighetene Høyesterett brukte i sin argumentasjon, var at domfelte hadde erkjent underslaget til en overordnet allerede før det var innledet etterforskning. I tillegg hadde domfelte betalt tilbake hele det underslåtte beløpet omtrent en måned etter at saken hadde blitt avgjort ved tilståelsesdom. Begge disse omstendighetene ble sett på som formildende ved straffutmålingen i Høyesterett. Beløpet i saken var 182 000 kroner, noe som vanligvis gjør at forholdet subsumeres som grovt og gir ubetinget fengsel. Men med de nevnte momentene, og flere andre formildende omstendigheter, ble domfelte kun idømt samfunnsstraff av Høyesterett.

Et annet eksempel, også dette grovt underslag, er Rt 2006 s. 853. Her var underslaget begått av en bankansatt, og det beløp seg til 102 000 kroner. Halvparten av beløpet ble tilbakebetalt allerede før den bankansatte hadde grunn til å tro at underslaget var oppdaget, og da saken kom opp i Høyesterett var hele beløpet tilbakebetalt. Alt dette fikk utslag ved straffutmålingen, slik at det ble funnet tilstrekkelig å idømme samfunnsstraff.

Man skal likevel ikke legge for mye vekt på at beløpet er tilbakebetalt, da det jo uansett må tilbakebetales før eller senere, eventuelt som inndragning. Høyesterett fremhevet dette i Rt 2008 s. 1386 avsnitt 20, som gjaldt trygdebedrageri. Det poengteres at personer som har venner og familie som kan betale tilbake beløpet får en annen straffutmåling enn personer som ikke har

denne muligheten. Dette kan skape et uheldig klasseskille i rettsvesenet, der de som har velstående familie eller bekjente får betalt seg fri fra fengsel, og i stedet får samfunnsstraff.

Dette momentet blir forøvrig lovfestet i straffeloven 2005 § 78 bokstav b, for den som forebygger, gjenoppretter eller begrenser skaden, eller har forsøkt å gjøre det. Jeg kan ikke finne noe rettspraksis på at det tidligere har vært formildene om lovbrøyteren bare har «forsøkt» å forebygge, gjenopprette eller begrense skaden. I følge lovforarbeidene er dette tatt med for å motivere til slik innsats, selv om det ikke er sikkert innsatsen vil gi resultater.⁷⁰

4.5.3 Straffeloven § 59 annet ledd

Hvis tiltalte har avgitt tilståelse, kan retten gi en strafferabatt etter straffeloven § 59 annet ledd. Bestemmelsen er fra 2001, altså forholdsvis ny. Det eneste direkte lovkravet er at tilståelsen må være «uforbeholden». Uttrykket «uforbeholden tilståelse» skal forstås på samme måte som i straffeprosessloven § 248 om tilståelsesdom, noe som følger av lovforarbeidene.⁷¹ Dette betyr at det må fremgå av tilståelsen at både subjektive og objektive vilkår for straff foreligger. Bestemmelsen gir ingen føringer på hvor stor en reduksjon i straffen skal være, men vi har lang rettspraksis på at tilståelser gir en viss reduksjon.

Når det skal avgjøres hvor stort utslag på straffutmålingen en tilståelse skal ha, ser man på flere faktorer. Den første er hva slags utslag tilståelsen gir på bevissituasjonen. Hvis politiet allerede har en god sak, med gode beviser, vil det telle mindre om tiltalte kommer med en full tilståelse. Man kan si det sånn at han trolig ville blitt dømt uansett, så tilståelsen har ikke tilført saken noe. Motsatt så kan det tenkes at politiet kun har en sterk mistanke, men få eller ingen bevis. En tilståelse vil da veie mye tyngre.

Det kan også tenkes at det kommer tilståelser for andre forbrytelser enn politiet vet om. Høyesterett har lagt til grunn av det er slike tilfeller som gir størst fradrag: «*Etter Høyesteretts praksis er fradraget ved siktedes tilståelse gjennomgående størst dersom siktede opplyser politiet om forhold som politiet ikke var kjent med.*»⁷²

Dette var tilfellet i Rt 1990 s. 554 hvor en mann var domfelt for blant annet grove bedragerier for over 1,4 millioner kroner. Høyesterett mente straffen forhørsretten hadde utmålt, 4 års fengsel, i utgangspunktet var riktig. Likevel ble straffen redusert til 3 år og 6 måneder da

⁷⁰ Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) s. 273.

⁷¹ Ot.prp.nr. 81 (1999-2000) s. 44.

⁷² Rt 2007 s. 1677 avsnitt 25.

domfelte blant annet hadde bidratt til oppklaring av en rekke forhold som ikke var kjent for politiet fra før. Det var ingen andre formildende omstendigheter.

I Finance Credit-saken⁷³ var det for den ene domfelte anket på spørsmålet om hvor stor tilståelsesrabatten skulle være, jeg refererte denne saken i punkt 4.2.4. Lagmannsretten hadde ikke latt § 59 annet ledd komme til anvendelse, da den mente tilståelsen ikke var uforbeholden. Høyesterett presiserer at det ikke er et krav om at tiltalte har erkjent straffeskyld, og slår fast at § 59 annet ledd kommer til anvendelse i denne saken. Det neste spørsmålet ble da hvor stor reduksjon i straffen tilståelsen skulle gi. Tilståelsen hadde først og fremst hatt prosessøkonomisk betydning, i form av at etterforskningen gikk raskere, både i tiltaltes egen sak og i medtiltaltes sak. Høyesterett la til grunn at hans bistand i saken i utgangspunktet måtte gi et betydelig fradrag av disse grunner.

Også interessant å merke seg, er at verdien av tilståelsen ble redusert fordi deler av pengene domfelte hadde tilegnet seg ikke var kommet til rette, eller redegjort for. Dette er et vanlig moment ved for eksempel ran, hvor hele eller deler av ransutbytte ikke er kommet til rette. Etter en helhetsvurdering kom Høyesterett til at et fradrag på 2 år var passende, slik at straffen ble satt til fengsel i 7 år.

4.5.4 Andre tilståelser

Selv om en tilståelse ikke skulle oppfylle kriteriene i straffeloven § 59 annet ledd, ved at den ikke er «uforbeholden», kan tilståelsen vektlegges i formildende retning ved straffutmålingen, se Rt 2006 s. 669 hvor Høyesterett uttalte i en sak om prostitusjonsvirksomhet: «*Selv om en forklaring ikke omfattes direkte av § 59 andre ledd, vil den likevel kunne tillegges en viss vekt ved straffutmålingen.*»⁷⁴

Hvis tilståelsen har hatt begrenset verdi bevismessig for saken, tillegges den mindre vekt. Poenget med å gi strafferabatt ved tilståelser skal være at det kan lette politiets arbeid og behandlingen av saken. I Rt 2014 s. 691 hadde tiltalte tilstått, men husket ikke i detalj de enkelte lovbruddene (flere tilfeller av underslag). Det førte til et begrenset utslag på straffutmålingen og i vurderingen av om samfunnsstraff kunne benyttes, «*fordi det var nødvendig å behandle saken med meddomsrett med full bevisføring i to instanser, og erkjennelsen har hatt lite å si bevismessig.*»⁷⁵

⁷³ Rt 2007 s. 1677.

⁷⁴ Rt 2006 s. 669 avsnitt 27.

⁷⁵ Rt 2014 s. 691 avsnitt 26.

4.6 Inndragning

Et viktig virkemiddel i kampen mot økonomisk kriminalitet er inndragning. Ved å gi domstolene muligheten til å inndra midler fra kriminelle, hindrer man en situasjon hvor forbrytelser lønner seg. Det må i tillegg antas å ha en sterk preventiv effekt. Inndragning er ikke en straff i rettslig forstand, selv om det kanskje kan føles som en straff for den som får noe inndratt. Målet med en inndragning er kun å sikre at gjerningspersonen ikke ender opp med å tjene på lovbruddene, ikke å straffe han utover dette.

Spørsmålet om inndragning har ingen direkte innvirkning på straffutmålingen. Inndragning er likevel en del av den samlede reaksjonen mot domfelte. Idømt inndragning må derfor ses i sammenheng med straffen, for at forholdsmessighetsprinsippet ivaretas.⁷⁶

Reglene om inndragning finner vi i straffeloven §§ 34-38. Mest aktuelt som inndragningshjemmel ved økonomisk kriminalitet er § 34. Jeg vil derfor fokusere kun på den.

Straffeloven § 34 er en hovedregel om at utbytte fra straffbare handlinger skal inndras, med mindre retten finner dette urimelig. Det er noen vilkår som må være oppfylt før inndragning skal besluttes.

For det første må det være snakk om et «utbytte», noe som er definert i bestemmelsens annet ledd. Tidligere brukte loven ordet «vinning». Endringen av ordlyden skulle ikke føre til noen realitetsendring.⁷⁷ Av § 34 annet ledd følger at også formuesgoder som trer i stedet for det opprinnelige utbyttet, kan inndras. Har man brukt underslåtte penger til å kjøpe en bil, kan altså bilen inndras. Det er ikke bare håndfaste verdier som omfattes, men enhver fordel som er oppnådd, for eksempel en besparelse. Det er ikke noe krav om at utbyttet må være i behold.⁷⁸ Videre er det klart etter § 34 annet ledd annen setning at det er bruttobeløpet av utbyttet som skal inndras. Det gis med andre ord ikke fradrag for kostnader som har påløpt, se eksempelvis Rt 2011 s. 1495 hvor det ble inndratt 55 000 kroner selv om gjerningspersonen kun hadde sittet igjen med 6 800 kroner etter utgiftene. Har man betalt skatt av utbyttet, kommer likevel dette til fradrag, jf. Rt 2011 s. 868 avsnitt 30. Dette inkluderer også formuesskatt.⁷⁹

Videre ligger det et krav om årsakssammenheng mellom den straffbare handlingen og utbyttet. I dette ligger det også at det må ligge en konkret straffbar handling som grunnlag for

⁷⁶ Eskeland (2006) s. 458.

⁷⁷ Ot.prp. nr. 8 (1998-1999) kap. 22.2 s. 64.

⁷⁸ Rt 2011 s. 257 avsnitt 76.

⁷⁹ Rt 2012 s. 1282 avsnitt 34.

inndragningen. Man må også ta høyde for at deler av en verdi kan stamme fra lovlige handlinger, for eksempel at man har drevet en bedrift som har hatt både svart og hvit omsetning. Hvis det er uklart hvor stor del av utbyttet som stammer fra ulovlige handlinger, kan retten etter § 34 annet ledd tredje setning fastsette beløpet skjønnsmessig.

Det er også et krav om at det faktisk er begått en straffbar handling, der de objektive og subjektive straffbarhetsvilkår er oppfylte. Det er unntak fra dette i første ledd tredje punktum, for tilregnelighets- og skyldkravet. Disse unntakene er rimelige, da det vil være uheldig om for eksempel en utilregnelige person ikke skal kunne få utbytte inndratt, selv om han frikjennes på grunn av utilregneligheten.

Og sist blir det spørsmål om hvem inndragningen kan rette seg mot. § 34 fjerde ledd angir at det blir den som «*utbyttet er tilfalt direkte ved handlingen*». Etter ordlyden er det da avgjørende hvem som har mottatt utbytte, ikke hvem som har begått den straffbare handling. Det er heller ikke relevant om mottakeren av utbyttet var i god tro.

Etter § 34 fjerde ledd annen setning er dette nå en presumsjonsregel. Dette får betydning i saker hvor det er uklart hvem som har mottatt et utbytte. Utgangspunktet er at det er gjerningsmannen som har mottatt utbyttet. Hvis noen andre har mottatt utbyttet, må gjerningsmannen selv sannsynliggjøre dette.⁸⁰

4.7 Rettighetstap

4.7.1 Innledning

Rettighetstap er også sentralt ved grov økonomisk kriminalitet. Som jeg har vært inne på, skjer mange lovbrudd av personer i lederstillinger eller andre yrkesforhold som advokater og politi. Mange begår også lovbrudd i forbindelse med næringsvirksomhet. Å fradømme disse retten til å utøve et yrke, eller retten til å drive næringsvirksomhet, er derfor en sentral reaksjonsform.

Straffeloven § 29 gir hjemmel til å både frata noen stillingen (bokstav a) og frata noen retten til for fremtiden å ha en stilling eller utøve en virksomhet eller aktivitet (bokstav b). Det er opp til retten å vurdere om rettighetstap skal idømmes, det er ingen automatisk reaksjon. Som med inndragning må det være begått en «straffbar handling» der både objektive og subjektive straffbarhetsvilkår må være oppfylt.

I tillegg er det et vilkår i første ledd at vedkommende «er uskikket til eller kan misbruke en stilling, virksomhet eller aktivitet». I praksis ser det ikke ut til å være tvil om at vilkåret er

⁸⁰ Ot.prp. nr. 8 (1998-1999) kap. 22.2 s. 67.

oppfylt når noen dømmes for grovt bedrageri, underslag, utroskap eller korrupsjon. Spørsmålet blir hvor lang tid rettighetstapet skal vare, etter bokstav b.

Straffeloven § 33 a annet ledd åpner for at rettighetstap kan ilegges tidsbestemt for inntil 5 år, eller på ubestemt tid. Før 2006 kunne man idømmes rettighetstap «for alltid», men nå med § 33 a kreves det at det foreligger «særlige grunner», og etter tredje ledd kan slike rettighetstap prøves på nytt av tingretten etter 3 år. I følge forarbeidene er ikke innføringen av kriteriet «særlige grunner» ment å heve terskelen for å idømme rettighetstap på ubestemt tid,⁸¹ noe som støttes i Rt 2009 s. 1167 avsnitt 55. Etter forarbeidene skal det videre svært mye til før rettighetstap som er idømt på ubestemt tid, kan omgjøres.⁸²

4.7.2 Tap av rett til næringsvirksomhet

Jeg har tidligere vært inne på Rt 2012 s. 243, som gjaldt grov korrupsjon og grov utroskap. Handlingene var alvorlige nok til å gi en fengselsstraff på 5 år for C, og han ble samtidig fradømt retten til å drive selvstendig næringsvirksomhet i 5 år. Den uberettigede vinningen til C i saken hadde vært ca. 1,9 millioner kroner. Vi ser også, i avsnitt 56, at det vektlegges individuelt hvor følbart rettighetstapet blir for den enkelte. En yngre person som har et langt yrkesliv foran seg, vil rammes hardere av et langt rettighetstap enn en pensjonist.

Ut fra rettspraksis ser det ut som terskelen for å idømme rettighetstap på ubestemt tid er høy. I LG-2006-78553 ble det idømt rettighetstap «for alltid» (slik § 29 var før endringen i 2006) til å drive næringsvirksomhet. Saken var omfattende, med flere tilfeller av økonomisk kriminalitet, blant annet grovt heleri og grovt underslag. De samlede beløp i saken var på godt over 30 millioner kroner. Lagmannsretten vurderte at den tiltalte med et rettighetstap ville ha dårlige utsikter til å skaffe seg inntekter, men at lovbruddene han var tiltalt for var såpass alvorlige at rettighetstapet måtte være for alltid. Saken ble anket til Høyesterett, som opprettholdt rettighetstapet.

Også i Finance Credit-saken⁸³ ble resultatet tap av rettighet til å drive næringsvirksomhet for alltid.

4.7.3 Tap av rett til yrkesutøvelse

I tilknytning til økonomisk kriminalitet fradømmes ofte retten til å utøve et konkret yrke, som politi, advokat eller megler. Dette gir mindre konsekvenser enn de som mister retten til å utøve

⁸¹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 328.

⁸² Ibid. s. 329.

⁸³ Rt 2007 s. 1677.

enhver næringsvirksomhet. En advokat kan for eksempel ta seg jobb som jurist, og en politimann vil som regel ikke ha problemer med å finne et annet yrke.

I Rt 2003 s. 1112 var en advokatfullmektig tiltalt for flere tilfeller av økonomisk kriminalitet, blant annet grovt underslag og trygdebedrageri. Ingen av lovbruddene hadde direkte rammet noen av hans klienter, men retten la vekt på at advokatyrrket krever tillit, og at han ved å begå lovbruddene har vist seg uskikket til å drive advokatvirksomhet. Det ble også vektlagt at det kan gå ut over advokatstandens tillit fra allmennheten hvis han ikke blir fradømt retten til å drive advokatvirksomhet for alltid, noe som også ble resultatet.

Det skal heller ikke veldig mye til for å bli fradømt retten til å inneha stillinger i politiet. I Rt 2011 s. 1495 ble det resultatet da tiltalte ble domfelt for grov korrupsjon. Rettighetstapet ble idømt på «ubestemt tid». Når noen i politiet blir dømt for slike grove lovbrudd ser det altså ikke ut til å være tvil om at et slikt rettighetstap må idømmes, se også Rt 2011 s. 477.

4.7.4 Rettighetstaps innvirkning på fengselsstraffen

I følge straffeloven § 29 siste ledd kan rettighetstap idømmes ved siden av eller istedenfor annen straff. Ved grov økonomisk kriminalitet er det lite aktuelt å idømme bare rettighetstap, men det skjer ofte at rettighetstap kommer i tillegg til en fengselsstraff. Ved straffutmålingen må man da se på den samlede straffereaksjonen, noe som vanligvis gir utslag i at et idømt rettighetstap gir en noe kortere fengselsstraff, eller at hele eller deler av straffen gjøres betinget.

Dette var tilfellet i Rt 2003 s. 1112, som jeg refererte over. På grunn av fradømmelse av retten til å drive som advokat for alltid, ble 1 år gjort betinget av totalstraffen på 1 år og 6 måneder.

I Rt 2000 s. 15 var en advokat tiltalt for grovt underslag. Lagmannsretten hadde fastsatt straffen til fengsel i 1 år og 2 måneder, samt tap av retten til å praktisere som advokat for alltid. Det virker som at Høyesterett i utgangspunktet mener fengselsstraffen var passende, men hensett til blant annet rettighetstapet ble straffen nedjustert til fengsel i 10 måneder.

4.7.5 Vurdering

Som vi har sett skal det ikke veldig mye til før noen i tillitsbaserte yrker idømmes rettighetstap ved økonomisk kriminalitet. Dette er nok basert på den tilliten det er viktig at allmennheten har til slike yrker. Terskelen for å la rettighetstapet gjelde på «ubestemt tid» ser heller ikke ut til å være spesielt høy. Når det gjelder tap av rett til å drive næringsvirksomhet, ser domstolene ut til å i større grad ta inn over seg konsekvensene dette kan gi den domfelte, og dermed benytte seg av kortere rettighetstap, opp til 5 år. Dette har nok sammenheng med at å miste retten til å utføre ett konkret yrke er en mye mindre belastning enn å miste retten til å utøve all slags næringsvirksomhet.

Likevel kan det se ut som at økonomisk kriminalitet straffes ekstra hardt når det gjelder rettighetstap, sett opp mot andre typer kriminalitet. For eksempel ble det i RG 2011 s. 1363 ikke idømt rettighetstap for en bussjåfør som ved 11 anledninger hadde blottet seg for passasjerer.

Den personlige belastningen av rettighetstapet er også en sentral faktor i vurderingen av hvor stor innvirkning rettighetstapet får på en eventuell fengselsstraff. Et sterkt rettighetstap kan, som vi har sett, gi utslag i at betydelige deler av fengselsstraffen gjøres betinget.

4.8 Organisert kriminalitet

4.8.1 Om straffeloven § 60 a

Ved organisert kriminalitet gir straffeloven § 60 a hjemmel til å doble strafferammen, men med maksimalt 5 års fengsel. For at bestemmelsen skal komme til anvendelse, må det være begått en «straffbar handling» av en «organisert kriminell gruppe». I tillegg må lovbruddet ha en strafferamme på minst 3 år.

Det kreves altså først at det er begått en «straffbar handling». Sammenholdt med kravet om strafferamme på minst 3 års fengsel, vil kun forbrytelser være aktuelle, jf. straffeloven § 2. Det er i utgangspunktet ingen begrensninger på hva slags forbrytelser som kan rammes, slik at det er opp til domstolene å foreta grensedragningen. Bestemmelsen er bevisst generelt utformet, og i forarbeidene ble det uttalt om § 60 a: «Når det gjelder hvilke handlinger som bør rammes av straffskjerpingsregelen, ga departementet uttrykk for at den nærmere grensedragningen må overlates til rettspraksis.»⁸⁴

Videre er kravet at lovbruddet er utført av «aktivitetene til en organisert kriminell gruppe». Uttrykket, slik det nå er formulert, er ment å favne bredt.

Blant annet har man gått vekk fra uttrykket «virksomhet», som nok tok sikte på å ramme mer «mafia»-pregede grupper, og over på dagens «aktivitetene». Uttrykket slik det står i dag er inngående diskutert i forarbeidene, hvor det blant annet fremgår at bestemmelsen nå også skal ramme helt midlertidige grupper av kriminelle, hvor det gjerne er en avtalt arbeidsfordeling og et felles mål om vinning, men ingen varig karakter.⁸⁵ Det er likevel ikke meningen å ramme ethvert samarbeid. Et minstekrav er at samarbeidet har et visst mønster som kan påvises, slik at helt spontan og tilfeldig kriminalitet faller utenfor.⁸⁶

⁸⁴ Innst. O. nr. 118 (2002-2003) s. 5.

⁸⁵ Prop. 131 L (2012-2013) s. 76.

⁸⁶ Ibid.

Videre har vi «organisert kriminell gruppe», som er definert i § 60 a annet ledd. Her fremgår det at gruppen må bestå av et samarbeid mellom minst 3 personer, og at deres hovedformål må være å begå lovbrudd som kan straffes med fengsel i minst 3 år. «Samarbeid» er ment å dekke alle former for grupperinger og nettverk, uansett størrelse og organisasjonsform, med eller uten en fast ledelse.⁸⁷ At gruppen må bestå av minst 3 personer, betyr ikke at alle medlemmene må være med på å begå lovbruddet, det er nok at de har kjennskap til handlingene. I tillegg er det rom for å ta hensyn til den enkeltes rolle ved straffutmålingen, slik at de som har sentrale roller får strengere straff enn andre mer sporadiske deltakere.⁸⁸ Et eksempel er Rt 2009 s. 397. Saken gjaldt skimming av kredittkort, og den ene av de tre tiltalte i ankesaken, P, hadde i følge lagmannsretten ikke kjennskap til den samlede virksomhet i saken, og rollen hans i gruppen var begrenset til å være kurer. Høyesterett la da til grunn at § 60a ikke får så stor selvstendig betydning.⁸⁹

Første ledd bruker også uttrykket «som ledd i». Ut fra ordlyden kan det virke som at det må være begått mer enn ett lovbrudd, men det er ikke nødvendig. For eksempel ble NOKAS-ranet ansett som organisert kriminalitet, jf. Rt 2007 s. 1056, avsnitt 72-80. Derimot er det et krav om at lovbruddet har direkte tilknytning til gruppens vanlige aktiviteter.⁹⁰

Som vi så på i punkt 2, er strafferammene for bedrageri, utroskap, korrupsjon og underslag fengsel i 3 år, og disse kan derfor få forhøyet strafferammene ved organisert kriminalitet. Som jeg også var inne på, skal i midlertid strafferammene ved bedrageri, utroskap og underslag senkes i den nye straffeloven 2005 til fengsel i 2 år, slik at det bare er de grove forholdene som kan anvendes sammen med § 60 a. Dette vil nok medføre små reelle endringer i praksis, ettersom lovbrudd som vurderes som organisert kriminalitet stort sett alltid vil være grove. For simpel korrupsjon beholdes derimot strafferammen på 3 år, slik at dette straffebudet også etter straffeloven 2005 kan straffes som organisert kriminalitet, noe det nok er et mye større behov for enn ved bedrageri, utroskap og underslag. De sistnevnte blir typisk lettere subsumert som grove, på grunn av beløpets størrelse alene.

4.8.2 Om selve straffutmålingen

Straffskjerpelse etter § 60 a er for domstolene valgfritt; straffen skal fastsettes til det som er rimelig og rettferdig. Lovforarbeidene uttaler om dette: «*Hvorvidt straffen skal skjerpes, vil*

⁸⁷ Matningsdal. Rettsdata. Straffeloven note 622.

⁸⁸ Prop. 131 L (2012-2013) kap. 11.5 s. 77.

⁸⁹ Rt 2009 s. 397 avsnitt 33.

⁹⁰ Matningsdal. Rettsdata. Straffeloven note 621.

særlig bero på hvilken rolle den siktede har hatt i den organiserte kriminelle gruppen.»⁹¹ Videre legges det til at for helt perifere aktører vil det normalt ikke være behov for å skjerpe straffen, samt at omfanget av den organiserte kriminaliteten også er sentralt i vurderingen.⁹² Ettersom det er svært begrenset høyesterettspraksis for organisert økonomisk kriminalitet, og at det i lagmannsrettsdommer sjeldent fremgår hvor stort utslag § 60 a har hatt ved fastsettelsen av straffen, finner jeg ikke grunnlag for å se nærmere på straffutmålingen i praksis.

Straffskjerpelse ved organisert kriminalitet blir i straffeloven 2005 plassert i § 79 bokstav c. Samtidig gis det rom for å øke fengselsstraffen med 6 år, mot 5 år i dag, men fremdeles ikke mer enn det dobbelte.

5 Oppsummering

5.1 Straffutmåling av korrupsjon

Korrupsjon har, som jeg har vært inne på, en høyere strafferamme enn de andre forbrytelsene jeg har sett på. Strafferammen er 10 års fengsel, mens den høyeste straffen jeg har funnet fra rettspraksis i Høyesterett var 5 år og 6 måneder isolert sett for korrupsjonstiltalen i Rt 2008 s. 1473. Enkelte dommer fra lagmannsrettene har hatt marginalt høyere straffer, før fradrag. Sett opp mot strafferammen, kan dette virke noe lavt, og man kan lure på hva som skal til for å nærme seg maksimumsstraffen. Det var klart lagt til grunn i forarbeidene til korrupsjonsbestemmelsene at hele strafferammen var ment å bli brukt: *«Selv overfor enkeltstående grove korrupsjonshandlinger kan det unntaksvis være grunn til å reagere med fengselsstraffer opp mot ti år.»⁹³*

For at beløpet i saken alene skal kunne gi bortimot 10 års fengsel for korrupsjon, antar jeg vi må nærme oss 50 millioner kroner, basert på dagens rettspraksis. Dette ser jeg på som ganske urealistisk i Norge, men ikke utenkelig. Hvis en straffesak skal involvere bestikkelser på flere titalls millioner, må de andre lovbruddene i saken (bedrageri, underslag, etc.) ligge langt høyere enn dette, og da nærmer vi oss Finance Credit-nivåer. Et eksempel kan være at en høytstående politiker tar i mot store bestikkelser for å presse fram en legalisering av noe, som fører til at et stort nytt marked åpner seg for en aktør i næringslivet. Det er nærmest utenkelig at noe slikt skal kunne skje i Norge, men spørsmålet blir likevel om hele den øvre del av strafferammen er ment å være forbeholdt slike ekstreme tilfeller?

⁹¹ Ot.prp. nr. 62 (2002-2003) s. 93.

⁹² Ibid.

⁹³ Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) punkt 7.3.2.

Korrupsjonsbestemmelsene og den forhøyede strafferammen er riktignok av nyere dato. Høyesterett gjør endringer i det generelle straffenivået gradvis og i små steg. Høyesterett konkluderte forøvrig i Rt 2008 s. 1473 med at den økte strafferammen for grov korrupsjon (og et par andre faktorer) tilsa en viss skjerpelse av straffenivået.⁹⁴ Høyesterett sier på samme sted at de ikke kan se noe klart signal fra lovgiver på at det generelle straffenivået skulle heves. Kanskje kunne lovgiver ha vært noe klarere på dette.

Videre gir det store utslag på straffutmålingen hvis tiltalte er offentlig tjenestemann. Vi har noen få eksempler på dette fra høyesterettspraksis, hvor et par av sakene gjaldt ledere i kommunale foretak, polititjenestemenn og kommunale saksbehandlere. Selv om dette ikke er spesielt sentrale eller ledende stillinger, er det klart at det utgjør et meget skjerpene moment for straffutmålingen. Politimannen i Rt 2011 s. 477 ble som nevnt i punkt 4.3.2 dømt til fengsel i 1 år og 6 måneder, uten at det var spesielt store beløp involvert. Det er derfor lett å se for seg en straff på opptil flere års fengsel for tilsvarende korrupsjon utført av en «samfunnstopp».

Jeg merker meg også at det er få formildende omstendigheter i de korrupsjonssakene jeg har sett på. Saksmengden er riktignok liten, slik at det kan være tilfeldig at disse sakene ikke har hatt slike momenter. Alternativt kan det være at straffverdigheten til korrupsjon er såpass stor, på grunn av de samfunnsskadene korrupsjon påfører, at eventuelle formildende omstendigheter rett og slett ikke slår gjennom og gir noe utslag.

Tilståelser ser ut til å være uvanlig i korrupsjonssaker, noe som kan ha sammenheng med at korrupsjon er vanskelig å oppdage og bevise, slik at mange «gambler» på en frifinnelse. Heller ikke tidsaspektet har veldig stor betydning, også her fordi korrupsjon er vanskelig å oppdage og etterforske. Domstolene aksepterer derfor at saksbehandlingstiden blir lang.

5.2 Straffutmåling av bedrageri, underslag og utroskap

For disse forbrytelsene er utgangspunktet for straffutmålingen nesten alltid hvor stort beløp saken gjelder. Basert på beløpets størrelse, kommer domstolen frem til et passende nivå på straffen, og lar de andre momentene i saken påvirke dette utgangspunktet. Høyesterett sier ofte rett ut hva som er et passende nivå ut fra beløpet, slik at dette gir god veiledning til underinstansene.

Som jeg viste i punkt 4.2, nærmer man seg maksimumsstraffen ved beløp på 100 millioner kroner. Det mest overraskende ved dette, er hvor mange saker som har omhandlet slike høye beløp. For folk flest er dette en uvirkelig sum, og de aller færreste vil noen gang komme i en

⁹⁴ Rt 2008 s. 1473 avsnitt 30.

posisjon der de kan tilegne seg et slikt beløp. Jeg merker meg også hvem som er fornærmede i disse groveste sakene. Som regel er det finansieringsinstitusjoner, kommune og stat, altså tildels profesjonelle aktører.

Hvis man så ser på saker med mindre beløp, opp til noen millioner kroner, er det her ofte mindre bedrifter, veldedige organisasjoner og privatpersoner som rammes. Disse har mindre muligheter til å sikre seg mot slik økonomisk kriminalitet, og de rammes hardere enn store banker og kommuner. Kanskje burde domstolene ta med i straffutmålingen hvor hardt lovbruddet subjektivt har rammet fornærmede? Dette gjøres i stor utstrekning ved voldsforbrytelser, se for eksempel Rt 2010 s. 995 om legemsbeskadigelse. Her var blant annet fornærmedes varige skader et skjerpene moment.⁹⁵

Når domstolen har tatt stilling til hva slags straff beløpet i saken tilsier, kommer de skjerpene og formildende omstendighetene inn. Av skjerpene, er det tillitsbrudd som ser ut til å gi størst utslag på straffutmålingen. Begår man lovbruddet i ly av sin stilling, vil det nesten alltid bli sett på som skjerpene. Ansatte i offentlig sektor ser ut til å bli straffet noe strengere (sett at lovbruddet er knyttet til stillingen man innehar), noe som har sammenheng med de allmennpreventive hensyn, og tilliten offentlige tjenestemenn er avhengige av å ha fra allmennheten.

Et annet skjerpene moment jeg har sett på er tidligere straffehistorikk. Ved grov økonomisk kriminalitet ser dette momentet ut til å være fraværende i de aller fleste sakene. Dette kan ha sammenheng med at når noen dømmes for første gang i slike saker, vil dommen i seg selv gjøre det vanskelig for dem å komme i posisjon til å begå nye lovbrudd senere. De vil vanskelig kunne få stillinger med stor tillit, noe rettighetstap også forhindrer i mange tilfeller. I tillegg vil banker og næringsliv være ekstra på vakt overfor slike personer. Noen gjengangsforbrytere er det imidlertid, og da gjør residivistsynet seg gjeldende i form av at et lovbrudd som i utgangspunktet ville gitt samfunnsstraff eller en betinget fengselsstraff, nå gjøres ubetinget. Som vi også har sett, er lovgiver oppmerksom på slike residivister, og jobber for at disse skal kunne straffes enda strengere enn i dag.

Når det gjelder formildende omstendigheter, er det ved grov økonomisk kriminalitet særlig tidsmomentet (saksbehandlingstiden) som skiller seg ut. Dette momentet kan gi de største utslagene i straffutmålingen. Denne type saker er kanskje spesielt utsatt for dette, på grunn av den ekstra kompleksiteten etterforskningen ofte har. Tidsmomentet skiller seg også fra andre formildende omstendigheter ved at domstolene som regel angir hvor stort utslag det gis på straffutmålingen, i stedet for å bare konstatere at det er formildende.

⁹⁵ Rt 2010 s. 995 avsnitt 21.

Videre ser man at det gis en del rabatter for tilståelser. I Finance Credit-saken var tilståelsesrabatten i overkant av 20 % for den domfelte som hadde tilstått og bistått etterforskningen.⁹⁶ Jeg har også sett på Rt 1990 s. 554, hvor tilståelsesrabatten var et halvt års reduksjon fra 4 år, altså 12,5 %. Jeg kan ikke se at det er etablert noe «normalnivå» for rabattstørrelse på dette saksområdet, men av den rettspraksis jeg her har sett på, virker rabattene noe lave sammeliknet med andre strafferettsområder. LA-2004-101309 gjaldt narkotikaforbrytelser, hvor den ene tiltalte fikk 50 % strafferabatt fordi tilståelsen hans førte til oppklaring av en forbrytelse som var ukjent for politiet og førte til pågrepelse av et stort antall personer. Retten uttalte at en såpass stor rabatt hører til sjeldenhetene.

Det kan følgelig se ut som at det er et etablert et forholdsvis lavt nivå på tilståelsesrabatter ved økonomisk kriminalitet. På andre saksområder kommer det inn andre hensyn som tilsier en større rabatt, for eksempel ved sedelighetssaker der en tilståelse vil være av stor betydning for den fornærmede. Dette hensynet er ikke tilstede ved økonomisk kriminalitet i like stor grad. Ved narkotikarelatert kriminalitet kan tilståelser og forklaringer ofte føre til pågrepelse av andre, ettersom det i større grad opereres i grupper. En siste mulig forklaring er at det ved bedragerier, underslag eller utroskap ofte foreligger en del håndfaste bevis, i form av forfalskede dokumenter, regnskap, bokføringsbilag, etc. Betydningen av tilståelser blir dermed mindre.

Som vi har sett, skal det svært mye til for at personlige forhold får betydning som formildende omstendighet. I de groveste sakene avskjæres dette fullstendig, mens det er en viss åpning for det ved mildere lovbrudd hvor spørsmålet er om det skal idømmes ubetinget fengsel eller ikke.

5.3 Straffutmålingen relatert til prevensjonshensyn

Jeg har sett på de allmennpreventive hensyn i punkt 3.2. Her nevnte jeg tre effekter som de allmennpreventive hensyn antas å ha; avskrekkelse, moralstyrkelse og vanedannelse. Gjennom rettspraksisen jeg har sett på, viser Høyesterett flere ganger til de allmennpreventive hensyn, og at dette hensynet virker skjerpende på straffen.

Blant annet tilsa dette hensynet at ansatte som begår tyveri eller underslag fra arbeidsgiver straffes hardt. Korrupsjon har særlig utmerket seg som en forbrytelse hvor de allmennpreventive hensyn veier sterkt. Jeg nevnte Rt 2010 s. 1624, hvor en kommunal saksbehandler tok imot bestikkelser. Høyesterett uttalte: «*Allmennpreventive hensyn gjør seg*

⁹⁶ Rt 2007 s. 1677.

ualminnelig sterkt gjeldende ved straffutmåling for korrupsjon i det offentlige.»⁹⁷ En liknende uttalelse ble gjort i Rt 2011 s. 477 (avsnitt 24).

Korrupsjon kjennetegnes av at det er vanskelig å avsløre, og at de samfunnsøkonomiske konsekvensene kan være store. Når man snakker om allmennprevensjon i slike saker, siktes det nok da først og fremst til at folk skal avskrekkes fra å begå slike lovbrudd. Man sender et tydelig signal ut i samfunnet om at korrupsjon straffes ekstra strengt.

Et viktig spørsmål blir da om lengre straffer fører til færre lovbrudd. Vil en strafferamme for grov korrupsjon på 10 års fengsel føre til mindre korrupsjon enn om strafferammen er 6 år? Dette er det ikke noe klart svar på. For eksempel har normalstraffen for drap i Norge blitt hevet kraftig de siste årene, men nedgangen i antall årlige drap er bare beskjeden.⁹⁸ I USA, hvor flere delstater fremdeles har dødsstraff, er det ingen sammenheng mellom denne strenge formen for straff, og lavere antall drap.⁹⁹ Formuesforbrytelser skiller seg fra for eksempel drap ved at de er mer kalkuleerte og planlagte, mens drap ofte begås i affekt eller i ruspåvirket tilstand. Dette kan tilsa at lengre straffer har en mer avskrekkende effekt for formuesforbrytelsene, men man vet for lite til å konkludere.

Jeg vil også trekke fram Rt 1999 s. 363. Saken gjaldt anke på straffutmålingen av en voldtekt. Aktor hadde blant annet argumentert for en generell skjerpelse av straff på slike forbrytelser med at det daværende nivået virket lavt sammenliknet med blant annet økonomiske forbrytelser. Videre var det viktig av hensyn til allmennprevensjonen at voldtekt straffes hardt, fordi så mange av sakene enten ikke anmeldes eller ikke fører til domfellelse. Vi har sett liknende argumenter for strengere korrupsjonsstraff. Videre erkjenner Høyesterett i saken at den preventive effekten av et strengere straffenivå vanskelig kan måles, men at dette ikke er avgjørende, da også overtredelsens art og grovhet virker inn på straffenivået.

Allmennpreventive hensyn har stor betydning for straffutmålingen, og har innflytelse allerede når lovgiver fastsetter strafferammen. Hensynet ser ut til å ha ekstra stor effekt i de groveste sakene. Problemet med å gi dette hensynet for stor plass, er særlig det moralske, altså at lovbrøyteren straffes ekstra hardt for å «sette et eksempel» for andre som vurderer å begå liknende lovbrudd. For samfunnets del fremstår det som nødvendig, mens for den enkelte lovbrøyter noe urettferdig.

⁹⁷ Rt 2010 s. 1624 avsnitt 22.

⁹⁸ Ssb.no *Lovbrudd anmeldt etter type lovbrudd. Absolutte tall.*

⁹⁹ Se eksempelvis <http://nccadp.org/issues/deterrence/>

Individualpreventive hensyn er på mange måter litt enklere, da det fremste målet her er at lovbyteren ikke skal begå flere lovbrudd. Dette ivaretas ved frihetsstraff midlertidig, ved at nye lovbrudd ikke kan begås ute i samfunnet mens en er fengslet. Men en underliggende problematikk har vært om lovbytere også kan rehabiliteres. Som jeg var inne på i avsnitt 3.3, er denne effekten ikke klar, men det har vært fremgang på dette de siste årene. Blant annet har man prøvd å gjøre soningsforholdene bedre, og gi lovbyterne bedre oppfølging ved endt opphold. Ved straffutmålingen brukes dette hensynet sjeldent direkte. Selv om det skulle komme signaler om at forbrytere kan rehabiliteres i fengsel, sier dette likevel ikke om hvor lenge de må sone, for ønsket effekt. Jeg har derfor vanskelig for å se at dette brukes som direkte argumentasjon i straffutmålingen med det første.

Da er det mer påviselig at fengselsstraffen har en uskadeliggjørende virkning, og som vi har sett, har Høyesterett brukt dette som argument for å idømme fengselsstraff fremfor samfunnsstraff.¹⁰⁰ Samtidig er det samme hensynet brukt motsatt vei, ved at ubetinget fengsel ble vurdert å ikke være hensiktsmessig, særlig overfor unge lovbytere.

6 Konklusjon

Hovedmålet med oppgaven har vært å se på hva som ligger til grunn for utmålingen av straff ved grove økonomiske forbrytelser.

Gjennomgangen har vist at både de preventive hensyn, samt de øvrige hensyn, ligger i bunnen av straffutmålingen. Her virker de både sammen og opp mot hverandre, og danner et utgangspunkt for den konkrete vurderingen domstolene må gjøre. Som vi har sett, er hensynenes betydning for straffutmålingen i stadig utvikling, og det kan se ut som tendensen nå er mer tro på rehabilitering og de individualpreventive hensynenes betydning. Samtidig følger både lovgiver og domstolene med på utviklingen av kriminaliteten i samfunnet, noe som har gitt resultater i form av økt fokus på residivister, som de siste årene har blitt et økende problem.

Videre er det i straffutmålingen av avgjørende betydning hvor stort beløpet i saken er. Etterhvert som vi har fått mer rettspraksis, kan domstolene lett se på rettspraksis for å finne hva slags straff det enkelte beløp som utgangspunkt kvalifiserer til. Av de fire forbrytelsene jeg har sett på, skiller korrupsjon seg ut ved å jevnt over være mer straffverdig, altså at det gis strengere straffer ved like beløp.

¹⁰⁰ Rt 2014 s. 29.

Etter at dette utgangspunktet for straffen er funnet, er det en rekke omstendigheter som kan påvirke straffen i strengere eller mildere retning. Her skiller straffutmålingen seg fra andre typer forbrytelser som drap og voldtekt, blant annet ved at konsekvensene for fornærmede ved formuesforbrytelser sjelden er et moment i seg selv. Det legges også mindre vekt på personlige trekk ved gjerningspersonen selv, noe som for så vidt er naturlig. Formuesforbrytelser begås sjelden i affekt eller som et resultat av en psykisk lidelse. Tvert imot er mange av gjerningspersonene i oppgaven svært intelligente og kalkulerende. De mest brukte formildende omstendighetene blir derfor de mer generelle, som tilståelser og lang saksbehandlingstid.

Domstolene har en noe varierende praksis på hvor konkret de er i begrunnelsen av straffutmålingen. For noen av momentene, særlig tilståelser, fremgår det klart hvor stort fradrag i straffen som gjøres. For de fleste momentene gis det imidlertid ingen slik veiledning, bare en uttalelse om at momentet er skjerpene eller formildende. Det kan derfor bli vanskelig i senere saker å direkte legge vekt på straffutmålingen i eldre saker, hvis man ikke vet hvor stor rabatt et moment fikk. Samtidig er det et poeng at hver sak er unik, slik at det neppe er ønskelig at hele straffutmålingen reduseres til et regnestykke. Alle tiltalte bør kunne forvente å få en konkret vurdering av sin sak.

Når straffeloven 2005 trer i kraft, får vi i § 78 en rekke lovfestede formildende omstendigheter. Disse må nødvendigvis tilpasses det enkelte saksområde i praksis, men det kan bli interessant å følge utviklingen i rettspraksis, da forsvarere kan tenkes å komme til å anføre flere formildende omstendigheter enn i dag.

7 Litteraturliste

Lover:

- 1902 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10
- 1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25
- 1999 Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21. mai 1999 nr. 30
- 2001 Lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) av 18. mai 2001 nr. 21
- 2005 Lov om straff (straffeloven) av 20. mai 2005 nr. 28

Forarbeider:

- NOU 1983: 57 *Straffelovgivningen under omforming. Straffelovkommisjonens delutredning I*
- NOU 1992: 28 *To-instansbehandling, anke og juryordning i straffesaker*
- NOU 2002: 22 *En alminnelig straffebestemmelse mot korrupsjon*
- NOU 2003: 15 *Fra bot til bedring. Et mer nyansert og effektivt sanksjonssystem med mindre bruk av straff*
- Ot.prp. nr. 8 (1998-1999) *Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv (inndragning av utbytte)*
- Ot.prp. nr. 81 (1999-2000) *Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven (bruken av varetektsfengsling mv.)*

- Ot.prp. nr. 62 (2002-2003) *Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (lovtiltak mot organisert kriminalitet og menneskehandel, gjengangerstraff mv.)*
- Ot.prp. nr. 78 (2002-2003) *Om lov om endringer i straffeloven mv. (straffebud mot korrupsjon)*
- Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) *Om lov om straff (straffeloven)*
- Ot.prp. nr. 8 (2007-2008) *Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 mv. (skjerpene og formildende omstendigheter, folkemord, rikets selvstendighet, terrorhandlinger, ro, orden og sikkerhet, og offentlig myndighet)*
- Ot.prp. nr. 22 (2008-2009) *Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)*
- Innst. O. nr. 118 (2002-2003) *Innstilling fra justiskomiteen om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (lovtiltak mot organisert kriminalitet og menneskehandel, gjengangerstraff mv.)*
- Prop. 131 L (2012-2013) *Endringer i straffeloven 1902 og straffeloven 2005 mv. (forberedelse av terror m.m.)*
- Prop. 135 L (2010-2011) *Endringer i straffeloven, straffeprosessloven, straffegjennomføringsloven, konfliktrådsloven m.fl. (barn og straff)*

Traktater:

EMK *Den europeiske menneskerettighetskonvensjon, Roma 1950.*

Rettspraksis:

Høyesterett

Rt 1932 s. 189

Rt 1971 s. 801

Rt 1976 s. 1217
Rt 1990 s. 554
Rt 1992 s. 1079
Rt 1992 s. 1463
Rt 1994 s. 200
Rt 1994 s. 232
Rt 1994 s. 246
Rt 1994 s. 1552
Rt 1995 s. 1560
Rt 1996 s. 367
Rt 1996 s. 1505
Rt 1996 s. 1111
Rt 1997 s. 1976
Rt 1999 s. 36
Rt 1999 s. 363
Rt 2000 s. 15
Rt 2000 s. 996
Rt 2001 s. 227
Rt 2002 s. 478
Rt 2003 s. 1112
Rt 2004 s. 497
Rt 2004 s. 667
Rt 2004 s. 804
Rt 2004 s. 1379
Rt 2005 s. 1195
Rt 2006 s. 669
Rt 2006 s. 853
Rt 2007 s. 731
Rt 2007 s. 1043
Rt 2007 s. 1056
Rt 2007 s. 1677
Rt 2008 s. 1088
Rt 2008 s. 1213
Rt 2008 s. 1386
Rt 2008 s. 1473
Rt 2009 s. 130
Rt 2009 s. 397
Rt 2009 s. 1167
Rt 2010 s. 995

Rt 2010 s. 1624
Rt 2011 s. 477
Rt 2011 s. 721
Rt 2011 s. 868
Rt 2011 s. 1495
Rt 2012 s. 243
Rt 2012 s. 257
Rt 2012 s. 517
Rt 2013 s. 978
Rt 2013 s. 1254
Rt 2014 s. 29
Rt 2014 s. 691

Lagmannsrettene

LF-2001-01024
LA-2004-101309
LG-2006-78553
LA-2010-013333

Den europeiske menneskerettsdomstol

Beck vs. Norge (EMD-1995-26390)

Litteratur:

- Andenæs, Johs (1966) *Straff og almenprevensjon*. Tidsskrift for rettsvitenskap, 1966 s. 1-47.
- Andenæs, Johs (1990) *Straff, almenprevensjon og kriminalpolitikk*, Oslo, 1990.
- Andenæs, Johs (2008) *Spesiell strafferett og formuesforbrytelsene*. ved Kjell V. Andorsen. 3. opplag (2011). Oslo, 2008.
- Andenæs, Johs (2010) *Alminnelig strafferett*. 5. utg. ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn. Oslo, 2010.
- Bårdsen, Arnfinn (1997) *Avgjørelse i straffesaker innen 'rimelig tid'*. Lov og Rett, 1997 s. 323 (LOR-1997-323)

Eskeland, Ståle (2006) *Strafferett*. 2. utg. Oslo, 2006.

Hauge, Ragnar (1996) *Straffens begrunnelser*. 1. utg. Oslo, 1996.

Mæland, Henry John (2012) *Norsk alminnelig strafferett*. 1. utg. Bergen, 2012.

Nettdokumenter:

Matningsdal, Magnus. Rettsdata. Kommentaren til Straffeloven. 1995.

http://abo.reettsdata.no/browse.aspx?bid=direct&s_terms=straffeloven&sDest=gL19020522z2D10 [sitert 11.10.2014]

Aftenposten.no. *24-åring avslørt for bilbrann-bløff* (2013) 12.06.2013.

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/24-aring-avslort-for-bilbrann-bloff-7227567.html>
[sitert 21.11.2014]

Økokrim. *Økonomisk kriminalitet*. <http://www.okokrim.no/definisjon-okonomisk-kriminalitet>
[sitert 19.10.2014]

Statistisk sentralbyrå. *Etterforskede lovbrudd 2013 (tabell 2)*. <http://ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/lovbrudde> [sitert 10.11.2014]

Statistisk sentralbyrå. *Lovbrudd anmeldt etter type lovbrudd. Absolutte tall*.

<http://ssb.no/175896/lovbrudd-anmeldt-etter-type-lovbrudd-absolutte-tall> [sitert 05.11.2014]

NC Coalition for Alternatives to the Death Penalty. *Failure to Deter Crime*.

<http://nccadp.org/issues/deterrence/> [sitert 13.11.2014]